

ERFGOED LEEFT 07

MEETJESLAND WERKT

INLEIDING & TEKST:

JAN VAN DE CASTEELE

E EKLO 2009

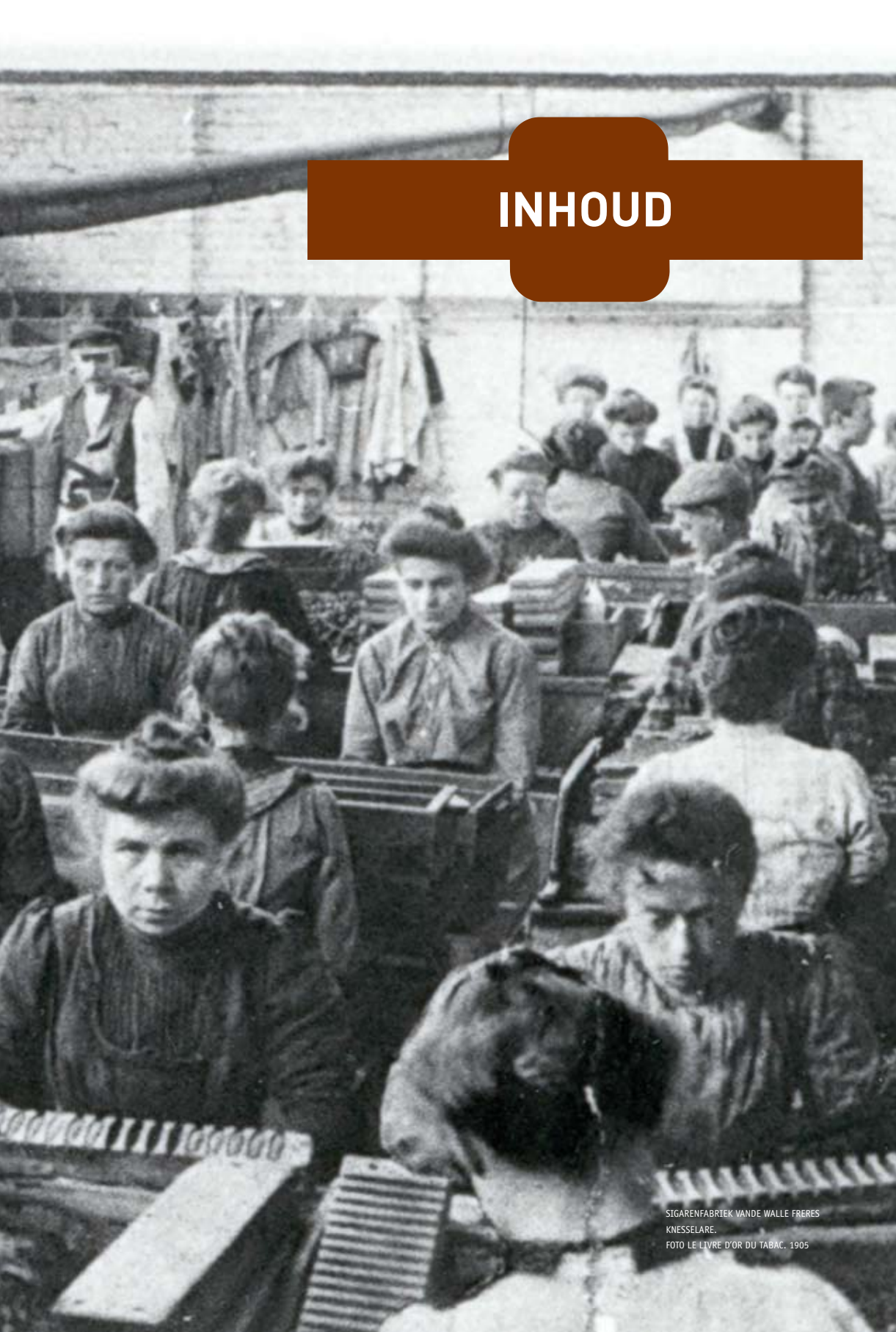
De reeks Erfgoed Leeft is een initiatief van Erfgoedcel Meetjesland

2009/11.065/3

© 2009 COMEET / ERFGOEDCEL MEETJESLAND

MEETJESLAND WERKT

INHOUD

SIGARENFABRIEK VANDE WALLE FRERES
KNESSELARE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

MEETJESLAND WERKT

VOORWOORD

P. 6

INLEIDING

P. 8

Van plant tot rook: de indiaan

P. 9

Van indiaan tot Europeaan

P. 10

Sigaar en pijp, snuiven en pruimen

P. 11

De sigarenmakerij

P. 14

TOEN TABAK NOG 'NIEUW LEVEN' WAS

P. 16

De stichters

P. 17

De bonus van Knesselare

P. 18

Er beweegt iets

P. 19

1901: de zonen, les frères

P. 20

Een nieuwe fabriek

P. 21

De 'Duitschers' komen...

P. 22

...en gaan

P. 23

GEDAAN MET BIETEN ETEN

P. 24

Het loonzakje

P. 25

Het Kristen Syndikaat

P. 25

't Spel op de wagen

P. 27

HET KAPITAAL VERENIGD

P. 30

1928: naar Tabacofina

P. 31

De stille aftocht van een familie

P. 31

De wissels in Knesselare

P. 32

De jaren 1930

P. 33

De Tweede Wereldoorlog

P. 34

De terugval vanaf de jaren 1950

P. 36

Meisjes van veertien

P. 37

De bazen en de villa

P. 38

De 'golden sixties'

P. 39

De indiaan

P. 41

Indiana, de grootste

P. 42

KNESSELARE IS DE SIGAAR

P. 44

De jaren 1970: overcapaciteit

P. 45

De geur van tabak en sigaren

P. 47

Naar Sri Lanka

P. 49

De sluiting

P. 49

Vakbonden

P. 51

Knesselare wil niet de sigaar zijn

P. 52

Aan leuzen geen gebrek

P. 53

Modaliteiten

P. 53

Berusting

P. 54

VANDAAG

P. 58

Erfgoedproject Cogétama

P. 59

BIBLIOGRAFIE

P. 62

BEELDVERANTWOORDING

P. 63

COLOFON

P. 64

VOORWOORD

AFFICHE COGÉTAMA.
FOTO PAUL VERHOEËRAETE, 2009

ameux par sa qualité.

Met de reeks 'Erfgoed Leeft' wil de Erfgoedcel Meetjesland het culturele erfgoed van het Meetjesland onder de aandacht brengen. Fris, actief, uitnodigend en toegankelijk. Deze woorden typeren de reeks.

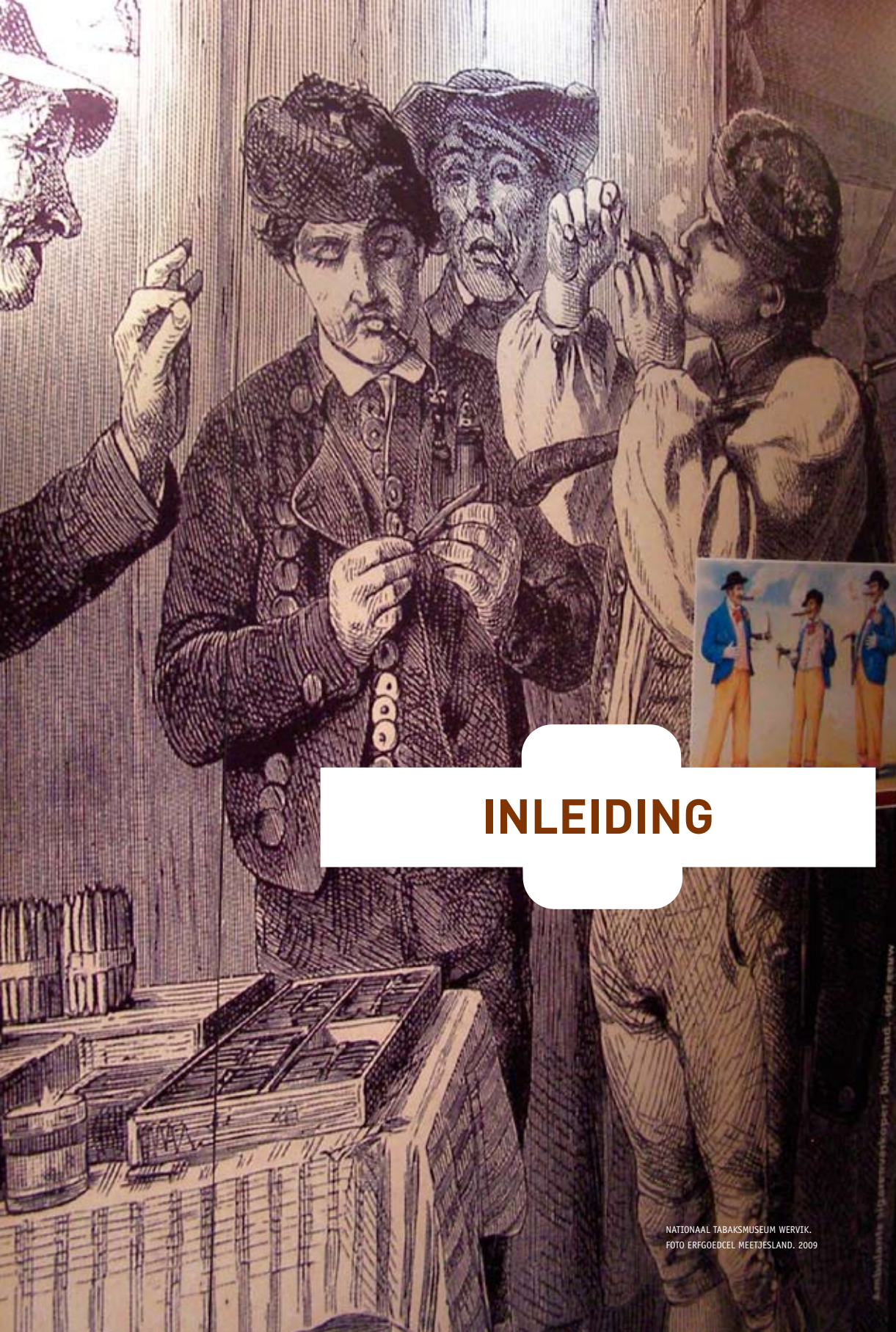
Deze zevende editie 'Meetjesland werkt' dompelt de lezer onder in de wereld van de sigaar. Tot begin de jaren 1980 was de landelijke gemeente Knesselare een centrum van bedrijvigheid voor de sigarenproductie op industriële schaal.

Velen herkennen het sigarenmerk Cogétama uit de promotiecampagnes met de typische indiaan. Voor Knesselare echter betekent Cogétama meer dan sigaren, productie en winst. Het is een plek waar banden werden gesmeed en verhalen ontstonden. Met deze publicatie willen we de herinneringen aan en historiek van Cogétama bundelen. Het is gebaseerd op archiefmateriaal en op de getuigenissen van ex-werknemers, van zij die alles meemaakten, van de glorie dagen tot de sluiting in 1983. Zij kwamen op 25 april 2009 terug samen in het kader van het erfgoedproject Cogétama en enkelen onder hen werden geïnterviewd.

Jan Van de Castele en Paul Verhoestraete, twee Knesselaarse inwoners met een band met de fabriek, brachten de getuigenissen samen in deze publicatie. Zij verdienen samen met de getuigen en de Cultuurdienst van Knesselare een speciale vermelding. Mijn dank gaat ook uit naar het gemeentebestuur dat het initiatief nam voor het erfgoedproject Cogétama, met als doel dit stukje onvoltooid verleden te documenteren en af te sluiten. Een project dat we graag ondersteunen.

Zoals ook met de andere edities van Erfgoed Leeft, hoop ik dat u met deze publicatie een stukje erfgoed van onze streek leert kennen. Veel leesplezier.

Frank Sierens
Voorzitter Comeet/Erfgoedcel Meetjesland

INLEIDING

NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK.
FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

INLEIDING

9

Wie er langs komt, kan het nog nauwelijks merken. In de diepte van de Knesselaarse Kerkstraat herinnert vooral nog het groen van de wijde locatie aan een bijzonder verleden. Op die plek stond in de vorige eeuw een fabrieksgebouw waar honderden arbeiders hard werkten, maar tegelijk veel vriendschap vonden en vooral een inkomen dat hun de kans gaf een stuk comfortabeler te leven dan in andere landelijke gemeenten het geval was.

COGÉTAMA-MARS. EEN COMPOSITIE VAN
GERARD VAN DE CASTEELE.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

Het gebouw was er kort na 1900 neergezet door de Gentse sigarenmakersfamilie 'Les Frères Vande Walle'. Frans was toen nagenoeg een evidentie bij de bourgeoisie van de Arteveldestad. Naast de grote tuin en de omheining resten er vandaag alleen vooraan nog de kantoren en de villa, en van de fabriek zelf nog één opstaande muur. Het bedrijf werkte sinds 1928 onder de naam Cogétama met in de piekjaren om en bij de vierhonderd werknemers. In 1983 ging het onherroepelijk dicht en later volgde de sloop.

In het najaar van 2007 rijpt het idee bij de schepen van Cultuur om dit stukje onvoltooid verleden op te tekenen en gezamenlijk, positief af te sluiten. De Cultuurraad, de Cultuurdienst en de afstammelingen van de eerste sigarenmakers, verzamelaars en ex-werknemers steken de koppen bij elkaar. Het gemeentebestuur van Knesselare steunt het project van bij de start, net als COMEET en Erfgoedcel Meetjesland die een projectsubsidie voor het project voorzien.

Vrij snel wordt beslist wat er in 2009 zal gebeuren: het verzamelen van getuigenissen en fotomateriaal om de historiek te documenteren, een reünie van de werknemers die de sluiting hebben meegemaakt en een tentoonstelling in de Cogétama-gebouwen op Erfgoeddag 2009, een publicatie in deze reeks Erfgoed Leeft met herinneringen en historiek en tot slot een toneelstuk in het najaar, dat geschreven wordt op basis van feiten en fictie.

Het verhaal van de Knesselaarse sigarenrijverheid begint in het laatste kwart van de 19de eeuw, kent bloeiende episoden, maar raakt uiteindelijk goed honderd jaar later toch uitverteld, ten gevolge van onverbiddelijke concurrentie, automatisering, verplaatsing van productie en andere leef- en rookgewoonten. Knesselare was de sigaar. Het heeft een goede eeuw geduurd.

VAN PLANT TOT ROOK: DE INDIAAN

Het verhaal van Cogétama is een hoofdstuk in het verhaal van de sigaar, dat op zijn beurt dan weer een luik in dat van de tabak is. Hoe lang roken de mensen eigenlijk al?

De tabaksplant zoals we die vandaag kennen, komt vanaf 6000 v.Chr. voor op het Amerikaanse continent. Rond 1000 v.Chr. leren de mensen in de streken

waar de plant voorkwam, tabak gebruiken, zowel rokend als kauwend, en wellicht als verdovend middel. Men gebruikt tabaksbladeren om een vuurtje te maken, maakt kennis met de 'werking' van tabak, stopt de bladeren in een buisje, in een pijpje of maïsblad en steekt het in brand. Het goedje wordt ook gebruikt bij religieuze ceremonieën en magische handelingen. In hoge concentratie heeft tabak een hallucinogene werking.

De oudste afbeelding van een roker, een Maya-indiaan, dateert van 600 à 1000 n.Chr. Bij de Maya heet roken 'sik'ar. Een andere mogelijkheid is dat het woord sigaar is afgeleid van het Spaanse woord voor 'draaien', nl. 'girar'.

VAN INDIAAN TOT EUROPEAAN

Christoffel Columbus ontdekt Amerika in 1492. Hij gooit ze meteen weg, die rol rare tabaksbladeren die de Arawak-indianen hem geven en 'tabago' noemen. Maar het duurt toch niet lang vooraleer tabak, net als andere nieuwe producten uit de Nieuwe Wereld zoals aardappelen en maïs, gesmaakt wordt door het Europese publiek.

Een verbaasde Rodrigo de Jerez noteert, ook in 1492, op Cuba dat die rare inboorlingen precies 'rook opdrinken'. Hij wordt zelf de eerste Europese roker. Zijn burens schrikken als er plots rook uit Rodrigo's neus en mond walmt. Hij wordt hiervoor in 1501 in Spanje door de inquisitie veroordeeld tot zeven jaar cel.

Amerigo Vespucci, de ontdekkingsreiziger die zijn naam gaf aan het nieuw ontdekte continent, ziet in 1499 hoe indianen tabak pruimen. De ontdekkingsreiziger Cabral meldt na zijn landing op de kust van Brazilië dat daar pijpen worden gebruikt voor het roken van tabak. Juan de Grylva ziet in Mexico hoe ze een kleine holle rietstengel -de voorloper van de sigaret- gebruiken om te roken.

In het Antwerpse Cruydboeck (1554) verschijnt de oudst bekende afbeelding in onze streek. De aanvankelijke verwondering over tabak slaat snel om in gebruik. Tenminste toch als vermeende medicatie. Jean Nicot, de Franse ambassadeur in Portugal, meent dat het product goed is tegen alle kwalen. Hij schenkt het kruid in 1559 aan Catharina de Medici, koningin van Frankrijk, om haar hoofdpijn te verzachten. Het tabakspoeder werkt... Veel later geven natuurkundigen zijn naam aan het toen ontdekte actieve bestanddeel nicotine. Velen volgen Nicot en er komen voorschriften voor tabak tegen onder meer migraine, kolieken, hysterie, tandpijn, wormen en kanker.

Tien jaar na de ontdekking van Amerika wordt de eerste tabak gekweekt in Spanje, kort daarna in de Spaanse Nederlanden. Almaar meer zeevaarders brengen

COGÉTAMA-BEELD.
NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK.
FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

bij hun terugkeer naar Europa de rookgewoonten over. Tabaksrook wordt gebruikt om drinkelingen opnieuw bij bewustzijn te brengen. Steeds meer Europeanen gebruiken tabak, niet alleen meer om medische redenen, maar voor het plezier.

SIGAAR EN PIJP, SNUIVEN EN PRUIMEN

Vanaf de 16de eeuw is tabak een echte hit. Op basis van dat product worden siropen, gorgeldrankjes, haarlotions, liefdesdrankjes en huidzuiveringsmiddelen gemaakt. In Centraal- en Zuid-Amerika rollen indianen hun tabaksbladeren op tot een hoorntje. De Spanjaarden nemen die manier van roken over en dit wordt de sigaar. Noordelijker roken de indianen tabak in hun pijpen, een gebruik dat populairder wordt in Noord-Europa. De Fransen, niet zelden de hogere klassen, snuiven de tabak op in hun neusgaten. De snuif wordt bewaard in rijkelijk bewerkte snuifdozen. En omdat het Franse hof dikwijls de toon aangeeft, volgt al gauw de rest van Europa.

De neus afsnijden

Het huidige ongezonde imago van roken is niet nieuw. Al in de 17de eeuw ontstaan de eerste antirookcampagnes, want het buitensporige gebruik verontrust de gezagsdragers. James I van Engeland schrijft een aanklacht tegen rokers. In Rusland wordt hardhandig opgetreden tegen rokers. De sultan van Turkije, Amurat IV, vaardigt een wet uit waarbij roken verboden wordt. Bij een overtreding wordt de neus afgesneden. In Perzië, het huidige Iran, wordt bij betrapte rokers zelfs de bovenlip weggesneden.

Tegelijkertijd groeit tabak ook uit tot een lucratieve bron van inkomsten voor de nationale schatkisten. Zo heft Lodewijk XIII in 1629 een belasting op de verkoop van tabak in Frankrijk. Vanaf het begin van de 17de eeuw groeit de tabaksteelt in de Amerikaanse kolonies steeds meer uit tot een belangrijke economie. Virginia wordt het speerpunt. De waarde van de opbrengsten van tabak zal zelfs de Amerikaanse revolutie financieel ondersteunen.

In onze contreien, op dat moment de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden, wordt tabak vooral een genotmiddel, een vorm van ontspanning en gezelligheid, vooral verspreid door zeelui en soldaten. Er komen echte 'rokershuizen', die onder meer door de schilders Adriaan Brouwers en David Teniers in schitterende taferelen worden vereeuwigd. Tabakszuigers worden vaak met dronkaards over één kam geschoren. De katholieke Kerk ziet tabak lang als een ondeugd, maar moet uiteindelijk het verzet opgeven.

Tabaksproductie

Vandaag wordt tabak verbouwd in Azië, Amerika en Afrika. Ook in Europa wordt tabak geteeld, vooral in Zuid-Europa. In België is de tabaksteelt het grootst in West-Vlaanderen, meer bepaald in de omgeving van Wervik, Roeselare en Ieper. De tabaksplant wordt ongeveer twee meter hoog. Na de oogst worden de bladeren gedroogd. Daarna wordt de tabak versneden en voegt men er brandverbeteraars en geur- en smaakstoffen aan toe. Vaak wordt een mengsel van verschillende soorten tabak gemaakt, de zogenaamde 'blend' of 'mélange'.

Na snuiven, pruimen (tabak kauwen) en pijp roken wordt in de 19de eeuw de sigaar immens populair. Een goede sigaar bestaat uit een drietal onderdelen. Het binnengoed (de 'mélange' van versneden tabak) wordt met een 'omblad' omwikkeld. Deze onderdelen samen vormen een 'pop'. Hierrond wordt dan een dekblad gewikkeld.

Rond 1830 ontstaat ook de sigaret (tabak in papier gerold). Deze rookgewoonte verspreidt zich heel snel. Tabaksfabrikanten spelen in op deze mode en in 1884 wordt de sigarettenmachine in Amerika uitgevonden. 'Voorgerolde' sigaretten veroveren de markt en de sigaret wordt zeer populair vanaf de eerste helft van de 20ste eeuw.

AFDELING SIGARENKISTEN.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

SIGARENMAAKSTERS BRENGEN OMBLAD
AAN. VOORAAN: IVONNE SCHOONACKERS.
COLLECTIE VDC. 1943

BINNENZICHT VAN DE SIGARENFABRIEK.
RECHTS: HERMAN VAN DE CASTEELE EN
EMIEL HOSTE, DE MEESTERGASTEN.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

Roeselare. — Sigaren fabriek Van de Walle.

Madeline

DE SIGARENMAKERIJ

In de eerste helft van de 19de eeuw veroverde de sigarenmakerij als ambachtelijke nijverheid tal van Vlaamse dorpen, ook in het Meetjesland. De productie is wegens distributieproblemen vooral bestemd voor de binnenlandse markt en gebeurt in tal van kleinschalige sigarenmakerijen. Die leveren aan lokale tabakswinkeliers en verkopen aan koffiehuizen, markten en boeren.

In Nevele bijvoorbeeld is tussen de jaren 1870 en 1968 een bloeiende sigarennijverheid aanwezig. De tabaksfabriek Van der Cruyssen produceert snuif-, pruimtabak en sigaren onder eigen merknaam en met het sigaarmerk Nivella. De producten worden vooral in de omliggende gemeenten verkocht.

Het Maldegemse tabaks- en sigarenbedrijf Vanden Bossche wordt opgericht in 1911. Het eigen merk is Supremum. In 1927 wordt een nieuwe fabriek opgericht door Frans Janssens, de voormalige meesterknecht van Vanden Bossche.

Met zijn zonen breidt hij de fabriek uit en lanceert hij het merk Odor. De productie is ambachtelijk. In het interbellum telt de Maldegemse sigarennijverheid een tiental bedrijfjes, met in totaal zo'n 150 werknemers. De kleinzoon van Frans Janssens bouwt in de jaren 1960 een nieuwe sigarenfabriek, en verkoopt de merken Odor en Don Bosco. Een decennium later betekent de industriële productie en schaalvergroting het einde van de Maldegemse sigarennijverheid. De groothandel Janssens blijft bestaan.

Omstreeks het midden van de 19de eeuw slagen handige 'starters' erin hun posities te versterken en ontstaan enkele grote fabrieken, bedrijven met honderden arbeiders. De Gentse familie Vande Walle is er één van, de Gentse familie Vanderhaeghen later een tweede. Als de Vande Walles uitbreiden, komen ze voor een productiefiliaal ook in Knesselare terecht. Hier groeit één van de grootste sigarenfabrieken van het land, want voor de hoofdtaken blijft nog vrij lang geschoolde handenarbeid nodig. Het verschil tussen Cogétama en de sigarennijverheid in andere Meetjeslandse gemeenten is dus in elk geval de schaalgrootte. Veel werknemers krijgen, zoals in andere industrietakken het geval was, pas begin de jaren 1900 meer sociale rechten. Via de sociale wetgeving verbetert langzamerhand hun positie.

Tussen de twee wereldoorlogen krimpt de tabaksproductie, maar verdwijnen vooral veel kleine sigarenmakerijen. De grote hergroeperen zich en verdwijnen in een kluwen van multinationals. Na de Tweede Wereldoorlog wordt handenarbeid vervangen door machines. De concurrentie wordt hard, de uitvoer krimpt en de productie volgt. Zeker als nog wat later de rookgewoonten drastisch veranderen. De Knesselaarse Cogétama-fabriek sneuvelt mee in die ontwikkeling. In 1983 staat de radio in de werkzaal voor het laatst loeihard. Daarna zwijgen de machines. Het lied van generaties sigarenmakers valt stil.

SIGARENVORMPERS.
NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK.
FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

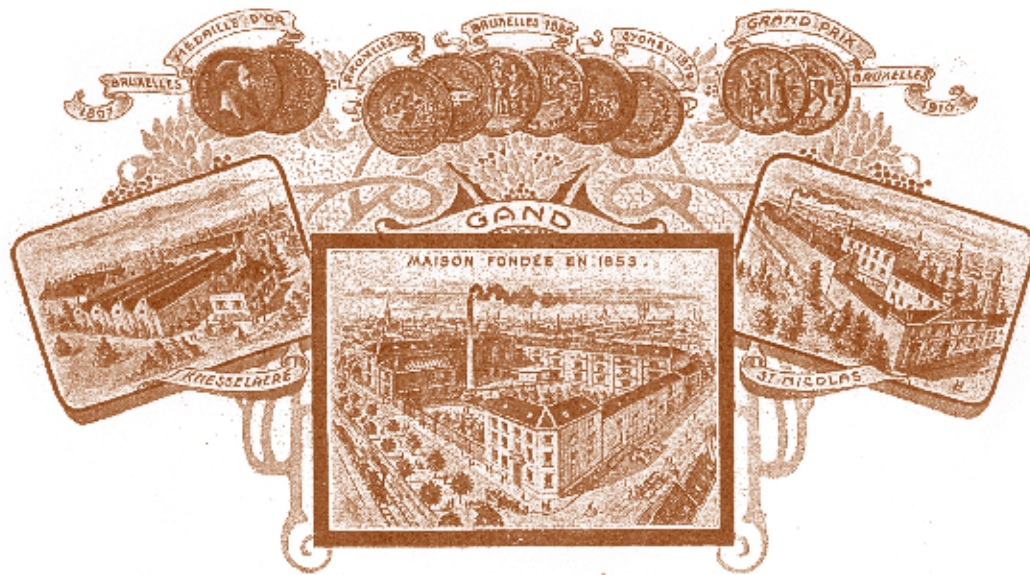
Dit boekje probeert een overzicht te geven van het komen en gaan van de sigaar in Knesselare, een landelijke gemeente in het Meetjesland. Het is de bedoeling op deze manier een beknopte herinnering te noteren aan wat ooit een van de grootste fabrieken van het Meetjesland was.

Onze bijzondere dank gaat naar alle mensen die hun verhalen, hun herinneringen – onder welke vorm ook – met ons hebben gedeeld.

HET LAATSTE TABAKSWINKELTJE
IN KNESSELARE.
FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

TOEN TABAK NOG 'NIEUW LEVEN' WAS

Manufactures de Cigares Fins

Fondées en 1853

VANDE WALLE FRÈRES

23-24, Boulevard de l'Heirnesse

-- 14, rue du Rietgracht --

GAND (Belgique)

DE DRIE FABRIEKEN VANDE WALLE: GENT,
SINT-NIKLAAS EN KNESSELARE.
LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

Omstreeks het midden van de 19de eeuw kreunt Vlaanderen onder de laatste grote hongersnood. De landelijke gemeente Knesselare telt dan 4.019 inwoners, waarvan 1.615 behoeftigen. Er zijn 159 gezinnen die steun krijgen. De gemeente telt 500 wevers en 900 spinsters, maar precies die huisnijverheid gaat op dat moment ten gevolge van mechanisatie kopje onder. Spinsters verdienen gemiddeld 0,22 frank per dag. Onderwijs stelt nauwelijks iets voor en 'de aerd van het onderwijs is vooral spellewerken'. Als naast de hongersnood ook nog eens tyfus uitbreekt, vallen in het Meetjesland honderden doden.

'meestal aarme menschen en kinderen... Daar wordt veel te weynig uitgedeelt, maer de aermbestueren konnen het niet volgen. De aarme kinderen gaen al lang naer schoole niet meer, maer zy raepen eekels, of trecken speurrie en ander kruyd op het veld; er word soep gekookt van raepkoolen en beetten, ja zelfs van pelle van de boomen... Eenen man van Ursel heeft laetst nog al de ruyten uytgeslagen by den Veldwagter aldaer, om toch maer in het prison te geraken, alwaer hy hoopte wat voedsel te kunnen krygen en te konnen leven op waeter en brood'

Uit: Ryserhove A., De handboeken van de familie De Neve te Zomergem, 1970

DE STICHTERS

Het is in die tijd dat Carolus Vande Walle (Zomergem, °1812) met zijn kinderen aan de wieg staat van een ingrijpende wending in het economisch leven van Knesselare. In 1830 gaat hij in Gent wonen en wordt daar drankslijter-jeneververkoper en brouwersgast. Hij is ongeletterd, maar blijkbaar wel ondernemend.

In de Gentse Wegwijzer van 1857 is ondertussen sprake van 'tabaksfabrikanten Vande Walle (Karel) in de Dampoortstraat', in de volkstelling van 1857-1866 van Charles Vande Walle, 'slijter in drank en fabrikant in tabak'. Ook zijn zonen Leonard, Pieter en Desiré worden vermeld als 'sigarenmakers' en vermoedelijk zijn zij het die het eigenlijke bedrijf Vande Walle opstarten.

De belangrijkste figuur wordt ongetwijfeld Leonard, al zijn ook zijn broers geregistreerd als tabaksfabrikanten. Leonard huwt op 8 juni 1865 in Knesselare met de daar op 31 december 1838 geboren Nathalie De Coster. Hij verhuist binnen Gent naar de Rode Torenkaai 19, later naar de Metsersstraat en vervolgens naar de Heirnislaan als 'huidenvetter en fabrikant van sigaren'. Na zijn dood gaat de weduwe Nathalie De Coster naar de Nieuwenbosstraat wonen, een van de betere wijken van Gent.

De volkstellingen leren ons ook dat Leonard blijkbaar niet zo volgzzaam was toen de sociale wetgeving het lot van de werkman wou verzachten. Hij kreeg verschillende boetes, onder meer voor 'gemakputten niet gemaakt volgens het reglement' (6 oktober 1888) of voor inbreuken op de wet op kinderarbeid gedurende meer dan een jaar (Hof van Beroep, 31 mei 1894).

Het bedrijf mag dan al geen frisse sociale reputatie hebben, het is er anderzijds wel in geslaagd economisch goed te scoren. Vande Walle wordt één van de grootste sigarenmakers van België en staat in dat rijtje naast onder meer Gebroeders Van Zuylen in Luik (1804), J. Teurlings-Pelgrims in Brussel (1838) en Benedictus & Pinckhof in Antwerpen (1857).

DON LEO, DE STICHTER LEONARD VANDE WALLE, AFGEBEELD OP EEN SIGARENKISTJE. COLLECTIE VDC

DE BONUS VAN KNESSELARE

Omstreeks 1870 wil Leonard Vande Walle uitbreiden. Waarom hij voor zijn nieuwe vestiging in 1873 precies Knesselare kiest, is niet met zekerheid te achterhalen. Dat de lonen op het platteland lager zijn dan in Gent, zal wel een rol hebben gespeeld. En dat hij getrouwd is met een Knesselaarse (zie hoger) zal er ook wel mee te maken hebben. Bovendien heeft zijn vrouw in Knesselare nogal wat eigendommen, waaronder een huis in de Nieuwstraat en de oude herberg De Swaene.

Een derde reden is misschien dat in de Knesselaarse Nieuwstraat, vlakbij de kerk, de drie gebroeders Henri, Emiel en August Van de Castelee wonen. Zij trekken ondertussen al een paar jaar lang samen met dorpsgenoot en buur August Speeckaert naar de Gentse fabriek van Vande Walle om er te leren sigaren maken.

In 1882 bouwt men achter de herberg De Swaene (achter de huidige apotheek Vandeweghe) een eerste fabriek, niet veel meer dan een houten werkplaats. Uit die periode dateert de oudste bewaarde foto van de sigarenmakers van Knesselare. Er werkten toen ruim honderd sigarenmakers. Het werd tijd om uit te kijken naar meer ruimte.

DE OUDSTE BEWAARDE FOTO VAN DE KNESSELARSE SIGARENMAKERS. COLLECTIE VDC. 1887

Op wat wellicht de eerste afbeelding is van de Knesselaarse sigarenmakers mogen ook buurtkinderen mee poseren. De heren met bolhoed zijn de gebroeders Hilaire en Maurice Vande Walle, de zonen van Leonard. De man met het schriftje (middelste rij, vierde van links) in de hand is de toenmalige meestergast August Van de Castelee.

August Van de Castelee verdrinkt in 1898 nabij Zeldonkruis (Oedelem). Deze eerste bestuurder van de Knesselaarse fabriek is ook onderbestuurder van de fanfare en stichtend lid van de Vlaamsche Strijdbroeders. Twee weken later gaan de parketten van Gent en Brugge over tot de ontgraving en de lijkschouwing. 'Dit onderzoek werd gedaan ten gevolge van zekere loopende geruchten, waarbij deze dood aan misdaad werd toegeschreven', schrijft het weekblad 't Getrouwe Maldegheem. Maar enkele dagen later wordt dat gerucht ontkend. Het onderzoek heeft niets opgeleverd.

ER BEWEEGT IETS

De sigarenrijverheid krijgt voor het arme Knesselare stilaan een ingrijpende betekenis. Maar op het einde van de 19de eeuw beweegt er nog wel meer.

De oprichting van de vrije katholieke jongensschool, kort na de periode van de schoolstrijd, betekent een sprong voorwaarts voor het lager onderwijs in de gemeente. Van schoolplicht is nog geen sprake, maar de lagere scholen zijn een aanzienlijke verbetering na de tijd van de kantwerkschool en de zondagschool.

De eerste wegen worden verhard, en naast karren verschijnen nu ook de eerste fietsen en zo nu en dan al eens een auto in het straatbeeld. Er komt een brug over het Schipdonkanaal en het verkeer naar buurgemeenten en naar Gent en Brugge neemt toe. Ook de komst van de tram, het zogenaamde Kamielken, draagt hiertoe bij. Het sociale leven gaat er anders uitzien. De "fanfare-maatschappij Willen is Kunnen" wordt gesticht in 1888. De Vlaamsche Strijdbroeders zorgen voor toneel en voordrachten. Ze nemen deel aan tal van manifestaties van de Vlaamse Beweging. De opbrengst van concerten en toneelvoorstellingen is niet zelden 'ten voordele van de armen van de parochie'. Daarnaast zijn er de vele kermissen, stoeten en ontstaan diverse sportclubs. In gezinnen waar men kon lezen, worden na de doorbraak van de centenbladen, goedkope massakranten, stilaan ook kranten gelezen.

De pastoors spelen een hoofdrol en Knesselare investeert in die tijd ook in de bouw van de huidige Sint-Willibrorduskerk. Het aantal kiezers is nog beperkt, en de politieke overheid bestaat uit enkele meer gegoede burgers, niet zelden grote boeren. Het is de tijd waarin de hoogste functie van burgemeester wordt betwist tussen brouwers, notarissen en dokters. Armen zijn er nog. De streekkranten van die tijd (De Gazette van Eecloo, 't Getrouwe Maldegem en Het Fondsenblad) hebben het niet zelden over bedelaarsbendes, over tientallen 'werkemensen' die met de stoomboot naar Amerika emigreren, over 'zooveel strooperijen gepleegd dat men zou denken dat er eene bende van Baekelandt of Jan De lichte nestelt'.

Maar dat stilaan een paar honderd gezinnen werk vinden in de sigarenfabriek is voor de arme gemeente ongetwijfeld een goede zaak.

1901: DE ZONEN, LES FRÈRES

De sigarenmarkt blijft groeien en het bedrijf Vande Walle groeit mee. Ruimte voor uitbreiding vindt de familie in de Kerkstraat, waar in 1902 een veel grotere fabriek wordt gebouwd. Vooraan komt een statige villa. Vader Leonard Vande Walle is ondertussen overleden (1901). Zijn zonen Hilaire en Maurice runnen nu de zaak onder de naam "Vande Walle Frères". Het voor Vande Walle meest bekende merk Néron wordt in 1907 op de markt gebracht.

In de Kloosterstraat ontstaan nog twee werkplaatsen, waar eveneens sigaren vervaardigd worden: Sigarenfabriek Minerva (Rodts en De Lichte) en Sigarenfabriek Wed. E. Stock-Rodts. Ook in het Gentse zijn op dat moment een hele rist sigarenfabrieken. Eentje is die van de familie Vanderhaeghen en zoon in de Hofstraat.

LEONARD VANDE WALLE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

HILAIRE VANDE WALLE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

MAURICE VANDE WALLE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

DE NIEUWE FABRIEK IN DE
KNESSELAARSE KERKSTRAAT.
COLLECTIE VDC. 1902

HET MERK NÉRON VAN HET
BEDRIJF VANDE WALLE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

Over de Gentse fabriek van Vande Walle hebben we weinig informatie teruggevonden. Een felle brand in de nacht van 24 op 25 februari 1956 verwoest de totale fabriek. Door de bittere koude is er geen bluswater voorhanden. In afwachting van een nieuwbouw in Sint-Amandsberg (vanaf 1958) krijgt de fabriek onderdak in een leegstaande textielabriek aan de sassen van Gentbrugge. In 1981 wordt de fabriek in Sint-Amandsberg definitief gesloten wegens niet meer rendabel.

EEN NIEUWE FABRIEK

Van de nieuwe fabriek in de Kerkstraat in Knesselare zijn een aantal mooie foto's bewaard gebleven. Ze tonen de eigenaars, de werkzalen en het personeel. De foto's zijn genomen om het boek 'Le Livre d'Or du Tabac' te illustreren dat verschijnt naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling in Luik in 1905.

'Knesselare is een "klein gat" in Vlaanderen en we zijn ervan overtuigd dat een dergelijke fabriek een ware zegen is voor de gemeente wegens de belangrijke werkgelegenheid die er aan een groot deel van de bevolking wordt verschaft.'

Uit: Le Livre d'Or du Tabac, 1905

Een honderdtal vrouwen maken de sigaren volledig met de hand. Men beschikt enkel over een machine om etiketten en binnenzijde van de sigarendozen te bekleven en over een machine om sigarendozen te omboorden. De eerste schuchtere stapjes naar mechanisatie worden gezet bij het invoeren van de bekende standaard sigarenvormen. Ook in die tijd ontstaan de cigarillo's, kleine sigaartjes eigenlijk, gemaakt voor het beperkte budget van de gewone verbruiker.

SIGARENFABRIEK VANDE WALLE FRÈRES
KNESSELARE.
FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

Milieuprobleem in 1907

Milieuproblemen zijn niet alleen van onze tijd. Begin 1907 vragen de fabrikanten aan de gemeente de toelating om 'eene napthe-motor in hunnen sigarenfabriek alhier in het dorp' te mogen plaatsen. Vermits er geen schriftelijke bezwaren ingediend worden, mag het, maar dat toch niet iedereen die nieuwigheid op prijs stelde, bewijst volgende verklaring van de heer Gaston Leuridan, de buurman-brouwer: 'Ik vrees dat de Napthe-reuk... eene oorzaak van bederf zou kunnen worden voor het bier, dat wij des zomers brouwen, daar in dit jaargetijde, tijdens het brouwen, de vensters der brouwerij moeten open zijn en het bier zeer gemakkelijk alle geuren tot zich trekt. Zulks zou voor ons voorzeker een groote schade kunnen veroorzaken...'

Uit: Proces-verbaal van onderzoek de commoda en incommoda, beraadslagingen van de gemeenteraad, 28 januari 1907

Met het ontstaan van de vakbonden en van de Belgische Werkliedenpartij in 1885 is er al vlug ook aandacht voor het lot van de arbeiders in de sigarennijverheid. Men tracht ook op het platteland door te breken, maar dat lukt aanvankelijk niet.

'Onze mensen waren in wezen godsdienstig en ook zeer onderworpen, bevreesd voor de gevestigde machten. Socialisme stond te Knesselare praktisch gelijk met moord en brandstichting'

Uit: Rysenhove A., AVC Knesselare, 1919-1969

DE DUITSCHERS KOMEN...

Het uitbreken van de oorlog in 1914 veroorzaakt ook in Knesselare verslagenheid en vrees. Hiervan getuigt de toenmalige pastoor van Knesselare in het liber memorialis van de parochie:

'Dagelijks trekt een grote menigte al biddende naar de Kapel van Onze-Lieve-Vrouw Voorspraak. Het was den woensdag 14de oktober dat de Duitschers hier inkwamen... De ledige huizen werden opengebroken en geplunderd. Van de kerk maakten zij een verblijf- en slaappleats... Gedurende de jaren van bezetting, opeischingen en afpersingen, gelijk overal. Enige personen, bijzonderlijk vrouwvolk, maakte wat gemeen met de vijandelijke soldaten, maar 't was 't klein getal en daarbij de soort...'

De Gentse Wegwijzer van 1917 omschrijft de fabriek van de gebroeders Vande Walle als 'een fabriek van fijne sigaren, huis gesticht in 1853' met op dat moment 'fabrieken te Gent, Knesselare en Sint-Niklaas, ongeveer 700 werklieden gebruikende'. Voorts is sprake van 'uitvoer naar alle werelddelen'. De 'bijzondere merken' zijn Néron en Una. Tijdens de Eerste Wereldoorlog is het voor de sigarenfabrieken onmogelijk om aan de noodzakelijke tabak te geraken, onder meer door de hermetische afsluiting van de grens met Nederland. Daarom worden tabaksproducten erg schaars en duur.

...EN GAAN

Onmiddellijk na de oorlog is er een forse toename van de vraag naar rookartikelen. In de sigarennijverheid nemen kapitaalkrachtige bedrijven de sterkste posities in. De concurrentie tussen grote bedrijven neemt toe. Kleintjes gaan ten onder.

Vander Elst Frères, een groot bedrijf uit Leuven, heeft tabaksreserves aangelegd in Nederland en Amerika en heeft in Amsterdam trouwens al voor de oorlog een aankoopbedrijf voor tabak. Dit bedrijf werd in 1914 officieel gelegaliseerd, en op 29 januari 1921 onder de naam "Tabak Export & Import Compagnie" (TEIC) gevestigd. Vander Elst zou later initiatiefnemer worden van een belangrijke fusie in de Vlaamse sigarennijverheid.

GEDAAN MET BIETEN ETEN

SIGARENMAAKSTER AAN HET WERK.
COLLECTIE VDC. EIND JAREN 1940

HET LOONZAKJE

Dat de concurrentie in de sigarennijverheid toeneemt, voelen de werknemers ook in hun loonzakje. Dat stelt in die eerste decennia van de 20ste eeuw heel weinig voor. In 1919 werken de mensen nog 50 à 60 uur per week, tegen een uurloon dat schommelt van 0,50 tot 0,70 frank. Tot dan is er van werkliedenvereniging of syndicaat in Knesselare nog geen sprake. Een Knesselaars burgemeester uit die periode zei:

'Ze verdienen nog veel te veel, dat gewoon volkje. Ze hebben nog geen honger! Ze zullen eerst nog bieten moeten leren eten!'. De volgende morgen was er een reuzenbiet met een ijzerdraad aan zijn voordeur opgehangen.

Uit: Ryserhove A., AVC Knesselare, 1919-1969

In Knesselare duiken nu regelmatig 'een paar welsprekende Gentenaars' op, die ditmaal hun ware gezindheid ietwat verdoezelen. Zij pogen vooral de plaatselijke fabriekswerker en -werksters warm te maken voor de arbeidersbeweging, onderstrepen het belang van de syndicaten en zetten de werkers aan zich zo spoedig mogelijk aan sluiten. Als op een bepaalde dag 18 tabaksbewerker zich laten inschrijven, vinden ze na een paar weken thuis De Rode Vaan in de bus. Communisten in Knesselare, dat vraagt om een reactie.

HET KRISTEN SYNDICAAT

De mensen zijn stilaan rijp geworden voor een vakbond, laat het dan maar het Kristen Syndicaat zijn, denken sommigen. Onder de stuwkracht van E.H. Vandenbrande, een jong en dynamisch onderpastoor, trekt men naar Gent voor besprekingen. Pastoor en burgerlijk bestuur zijn niet enthousiast ('toen nog eerder conservatief en franskiljons'), maar Vandenbrande staat voor de nieuwe, jonge Vlaamsgezinde generatie van geestelijken. De syndicalisten worden eerst voorzichtig, daarna luidruchtig verweten voor 'luiards en dagdieven', 'oproemakers en twiststokers', maar tevergeefs. Op 19 september 1919 wordt het Kristen Syndicaat gesticht, en al gauw zijn 85 plaatselijke tabaksbewerker ingeschreven. Leon Van de Castele wordt de eerste voorzitter, onderpastoor Vandenbrande de eerste proost.

Moedige Maria

Maria Strobbe, geboren in 1900 en later schrijfster, herinnert zich in Het Nieuwsblad in 1992 nog heel goed die bewogen jaren.

‘Gentenaars kwamen rond de fabriek leden ronselen voor de rode vakbond. Getooid met rooie halsdoeken en begeleid door muzikanten, soms met verschillende accordeons, trokken ze rond. Er werd bier gedronken en er werd gezongen. En enkele van ons mannen op de fabriek sloten zich bij hen aan. Maar bij de vrouwen, en die waren veruit in de meerderheid – de mannen zaten in een apart kot te werken – braadde hun haring niet. Wij hoorden de pastoors preken tegen de socialisten. Dat waren geuzen, de ketters. Ge moogt niet vergeten dat we toen nog elke dag samen een paternoster lazen in de fabriek. Toch voelde ik in die tijd dat ik iets moest doen. We verarmden waar we erop keken. Ik was een stoute en in ‘t fabriek één van de enigen die kon lezen en schrijven. Ik heb toen een brief geschreven en heb gevraagd dat ‘t Kristen Syndicaat propagandisten zou sturen, want dat de sossen [de socialisten] hier anders met de pluimen gingen lopen. Dat was ook concurrentie, want bij hun optochten zetten ze neuzen naar ons, omdat zij toch eerst een vakbond hadden. Met een paar hebben we toen heren van ‘t Kristen Syndicaat uit Gent en Brussel uitgenodigd. Die kwamen bij ons thuis babbelen en een boterham eten en zij hebben mij overhaald om mee te doen.’

[Op 19 september 1919 werd in Knesselare het Kristen Syndicaat gesticht.]

‘Een kleine honderd tabaksbewerkers lieten zich inschrijven. Ik weet nog hoe ik toen op een stoel ben gaan staan en heb uitgelegd wat we wilden. Zoveel frank per uur, zoveel uur werk per week! Het Syndicaat zou nadien blijven groeien en telde in 1937 bijna 500 leden. Tegenkanting was er nochtans genoeg. Ook van de pastoor. ‘Ieder op zijn plaats’, zeiden ze. Voor onze bijeenkomst kregen we de parochiezaal niet. Maar we trokken in bende naar de pastorie. Ik was gelijk een ‘klokken mee een hele bende kiekskes achter mij’. ‘Ja, de pastoor is thuis, maar voor jullie niet, en met geen kloefen in huis!’, zei de meid. Maar we wilden niet weggaan. Uiteindelijk heeft de pastoor toch naar ons geluisterd. ‘Ge moet altijd weten en beseffen dat er bazen zijn. Ge moogt dus niet te veel vragen’, was zijn antwoord. We hebben het echter lang moeilijk gehad met de pastoor. Toen we een meeting hielden op De Plaats, vanop ‘t balkon van het gemeentehuis, heeft hij gedurende lange tijd de klokken laten luiden om de sprekers onverstaanbaar te maken. Er is hier wel veel veranderd door onderpastoor Vandenbrande. Die stond aan onze kant en werd onze proost. Hij was ook een flamingant.’

Uit: Van de Castele J., interview met Maria Strobbe, Het Nieuwsblad, 28 november 1992

MARIA STROBBE.
DE EERSTE SYNDICALISTE IN KNESSELARE.
FOTO MAURICE HOOF, 1920

Patattenzakken

Over de miserie in de jaren 1920 weet Maria Strobbe 72 jaar later nog heel veel vertellen.

‘Zwarte ellende, dat is niet overdreven. Vooral op de buitenwijken. Het mannenvolk, dat waren d’heeren. De vrouwen hadden niets te bassen. We gingen toen bij veel mensen op bezoek. Ik zie het nog goed voor mij, hoe veel kinderen daar in de winter gedekt lagen met grove patattenzakken, ze hadden weinig te eten... Wij vroegen aan de welgestelden in ‘t dorp oude lakens en kleren om ze toch wat te geven... Wie geen werk had was een echte duts. Maar sommigen die geld verdienden, verdrongen het. De vrouwen, met de kinderen op de arm, gingen de oogstwerkers, de ‘Fransmans’, afhalen in het station van ‘t Hoekske. Om hun geld af te pakken. Ik ben ooit mee geweest met de Fransmans om te leren hoe dat daar ging...’

Uit: Van de Castele J., interview met Maria Strobbe, Het Nieuwsblad, 28 november 1992

‘T SPEL OP DE WAGEN

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 zijn drie syndicalisten kandidaat. Maria Strobbe behaalt de meeste naamstemmen en wordt verkozen samen met Kamiel De Spiegelaere. Na de verkiezingen zijn de katholieken in de minderheid, maar de vakbond behaalt toch enkele grote successen. In die periode van toenemende werkloosheid volstaan de uitbetalingen van de vakbond niet. Een Nationaal Crisisfonds kan voor bijkomende steun zorgen, maar dan moet de gemeente wel bereid zijn 10 procent bij te passen. Knesselare wil hier niet aan meedoen. Maar de vakbond zet door.

Maria Strobbe: ‘Onmiddellijk na de verkiezingen van 1926 zat ‘t spel op de wagen. We zetten de 10 procent op de dagorde. Ge moet maar zien dat ge werkt hebt’, zeiden sommige liberalen, ‘we stemmen dat niet.’ Ook dreigementen bleven niet uit. Iemand zou mij van de trap gooien. ‘Doe maar manneke’, zei ik, ‘neem mijn mouwke vast en ‘k laat mij vallen en gij zit voor de rest van uw leven in den bak.’ Ik voelde mij sterk, want beneden in ‘t café zat al ons volk. Een grote bende werklozen en gesyndiceerden, mannen en vrouwen van de fabriek. Ik bleef de stemming vragen, maar er kwam geen reactie. Tot ge ‘t opgeeft van vragen’, zeiden de liberalen. Dan ging ik naar de deur en riep tegen ons volk op de trap dat ze zich moesten gereedhouden, want dat het boven slecht ging. Toen is de stemming kunnen doorgaan, en we hebben gewonnen. Onder meer omdat de liberaal Jerome Bockaert met ons meestemde.’

Uit: Van de Castele J., interview met Maria Strobbe, Het Nieuwsblad, 28 november 1992

Je moet in 2009 al een eeuwelinge zijn om over de jaren twintig te kunnen spreken. Knesselare heeft er zo een. In april 2009 vertelt Martha De Muynck (°1908) met veel gemak haar verhaal. Op haar veertiende (1922) trekt ze naar de fabriek, met maatjes en zusters. Ze komt uit een gezin van 21 kinderen.

Op ons kloefkens

Martha De Muynck, een honderdjarige vertelt

In de oorlog van '14 -'18 werkten ook mijn zussen Wieze en Camille in de sigarenfabriek. Onze Wieze is echter buiten gevlogen omdat – dat was toen de mode in die'n tijd –dat moest daar altijd eerlijk, treffelijk en godsdienstig zijn- omdat ze in verwachting was en niet getrouwd. Ze moesten dat daar niet weten.

We begonnen 's morgens om 7 uur. 't Was de gewoonte van 's morgens eerst te lezen [te bidden], om 9 uur mochten we iets eten en dan werken tot 12 uur. We gingen dan naar huis, op ons kloefkes, en om 1 uur moesten we opnieuw beginnen. We werkten tot 's avonds 6 uur.

In de jaren 1930, 1940 moest ik mijn kinderen al van 's morgens kwart na zes meeslepen, te voet in 't voittuurke, tot bij Wieze Cruls in de Molenstraat en ze daar binnensteken want ik moest toch op tijd kunnen beginnen.

Na 't lezen begonnen we onmiddellijk te werken, we mochten niet babbelen, we moesten naar ons werk kijken.

Ik maakte schone 'stalen', ik maakte sigaren 'mee 't hand'. Ik zat eerst in 'den dek', dekblad vouwen dus. Nadien maakte ik sigaretten [cigarillo's]. Ik verdiende niet zo veel, geen 500 frank in de maand [in de jaren 1930]. Als we 'onze joons' [onze kinderen] moesten betalen waar ze gekweekt werden hadden we niets meer over. Ik heb altijd 'armoe' gekend.

Er was altijd veel werk. Men zei hier altijd dat als de fabriek zou stilvallen het 'vree' slecht zou zijn voor de mensen, dat ze dan zouden moeten gaan 'tjollen' [ergens anders werk gaan zoeken]. De fabriek heeft maar één keer stilgelegen en dan zijn er enkele van Eentveld 'naar de zee' gaan werken.

Er werden heel veel 'poeiers' [pijnstillers zoals poeders Mann en Wit Kruis] gepakt want het was lastig werk. Ik moest eerst den dek schoon doen, dan nat maken en in een doek steken, dan poppen die geprest waren in een dekblad rollen. We moesten zeker niet 'elders' kijken.

MARTHA DE MUYNCK.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

Moest ik het opnieuw moeten doen, ik zou hetzelfde doen. We zijn arm 'opgebracht' maar we hebben nooit een stude [boterham] gehad van den armen [de steunverlening, toen nog vaak in natura]. Moeder moest dat niet weten, ze heeft altijd arm geleefd. Mijn broer Fonne kwam eens naar huis met een brood van den armen, gekregen in de kerk. Hij moest er van vader mee 'wrekeren'.

Uit: Interview met Martha De Muynck door Paul Verhoestraete, 28 februari 2009

SIGARENMAAKSTERS VLNR:
RACHEL DE MUYNCK, MARCELLA DE GREVE
EN MARTHA MARTLÉ.
FOTO VERZAMELING RITA LAMEIRE.
EIND JAREN 1940

HET KAPITAAL VERENIGD

ETIKET SIGARENKISTJE MET
DE COGÉTAMA-INDIAAN.
COLLECTIE VBC, JAREN 1970

1928: NAAR TABACOFINA

De firma Vande Walle Frères (met o.a. Néron) fusioneert op 3 december 1928 met de firma Compagnie Générale de Tabacs Manufacturés, afgekort Cogétama. Dat is een bedrijf van Franz Vanderhaeghen dat gevestigd is in de Gentse Muinkkaai, met als sigarenmerk Cogétama. Franz Vanderhaeghen (°1887) is de zoon van stichter Evariste (° Gent, 1849) en ook een succesvol sigarenfabrikant. Samen vormen beide bedrijven voortaan de Etablissements Cogétama-Néron NV. Volgens de 'officiële brochure' van Tabacofina-Cogétama dateren het merk en de firmanaam Cogétama al van 1921.

RECLAME VANDER ELST.
NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK.
FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

Ondertussen besluiten verschillende tabaksbedrijven, onder meer Vander Elst in Leuven en Jubilé in Luik, zich te verenigen in plaats van elkaar te bestrijden. Op 22 juni 1928 wordt in Antwerpen de financiële holding Tabacofina opgericht. In de loop van 1928 wordt ook het fusiebedrijf opgeslorpt door de holding Tabacofina.

Tot deze nieuwe holding Tabacofina traden uiteindelijk toe:

- De fabrieken Vander Elst Frères NV
- La Cigarette Orientale SA. gevestigd in Brussel met als sigarettenmerken ARAKS, DAVROS, BOGDANOFF en LAURENS
- De firma Van Zuylen Frères gevestigd in Luik met als sigarenmerk Jubilé en als sigarettenmerken JOHN THOMAS, JOHNSON en DOIZE
- De etablissementen Wouters in Antwerpen met als sigarenmerk NICOLETO
- De etablissementen WYTERS in Antwerpen met als sigarenmerk PRINCEPS
- De firma Compagnie Générale de Tabacs Manufacturés in Gent met als sigarenmerk COGÉTAMA
- De firma Vande Walle Frères in Gent met als sigarenmerk NÉRON

Later volgt er nog een aantal bedrijven zoals de Tabaksindustrie Jules Loots & C°, de drukkerij Goffart, de sigaretten- en roltabakfabriek Tabalux, de fusiegroep Sannes-Credo en de sigarenfabriek Alto het gegeven voorbeeld.

DE STILLE AFTOCHT VAN EEN FAMILIE

De gebroeders Vande Walle blijven nog een tijd mede-eigenaar, maar verdwijnen stilaan uit beeld. Hoe dat precies is verlopen is niet helemaal duidelijk. Hilaire Vande Walle overlijdt eerst. Drie van de vier kinderen van Maurits Vande Walle vertrekken om diverse redenen naar het buitenland, een zoon gaat in het Brusselse wonen, maar sterft uiteindelijk kinderloos. Tot de jaren 1940 bezoeken ze nog geregeld hun villa in de Kerkstraat.

Het productieproces

de tabak kwam in balen toe in Knesselare en werd daar bevochtigd en verwerkt. In Gent werden de sigaren geringd met een tabaksband en een sierband en in kistjes geschikt. Stukwerkers zorgden voor het in orde brengen van de door transport licht beschadigde sigaren. In de verzending werden de bestellingen klaargemaakt voor uitvoer, in Gent en omstreken met een vrachtwagen en via het spoor voor de verdere bestemmingen. In totaal werkten er ongeveer 700 werklieden. Bijzondere merken van het bedrijf waren Néron en Una.

Uit: Heimis vol vis. Wandelen in de heimiswijk, stad Gent, 2008

DE WISSELS IN KNESSELARE

In 1928 wordt in Knesselare na de fusie ook intern gereorganiseerd. Meesterknecht Emiel Hoste neemt om gezondheidsredenen - volgens andere bronnen na een conflict met de bazen - ontslag en wordt als 'bestuurder' opgevolgd door Herman Van de Castelee, de zoon van August. Herman werkt al in de fabriek sinds 1902. Hoste is wellicht in 1898 opvolger geworden van August Van de Castelee.

Die officiële aanstelling van Herman Van de Castelee is nog ondertekend door Maurice Vande Walle en draagt een stempel Vande Walle Frères – Société Anonyme – Gand. De brief bevat duidelijke instructies. In 1931 start Hilaire Van de Castelee, zoon van Herman, zijn loopbaan in sigarenfabriek.

Aanstelling Herman Van de Castelee

Het gansche personeel der fabriek is dus van heden af onder zyn beheer en is verplicht stipt zyne bevelen na te volgen. Het is wel verstaan dat zoowel het personeel der sorteerkamer als de sigarenmakers en -maaksters, alsook de meesterknechten en ander bedienden eveneens aan syne bevelen moeten gehoorzamen.

Wy maken van deze gelegenheid gebruik om aan allen te herinneren dat de tabak en byzonderlyk het omblad (klikekens) en dek met de meeste spaarzaamheid moet verwerkt worden, gezien syn buitengewoon hoogen prys. Nadrukkelyke bevelen syn aan Mr. Herman Vande Castelee gegeven, opdat deze algemeene opmerking stipt nageleef worde.

Eveneens ontving Mr. Herman Vande Castelee opdracht het beste werk aan de beste en meest-handige arbeiders voor te behouden. Er zal in het vervolg van dezen maatregel niet afgeweken worden en komt dus het aantal dienstjaren, noch gelyk welk ander voorwendsel, nog in aanmerking. Met het oog op de byzonder groote moeilykheden met dewelke de sigarennyverheid op dit oogenblik te kampen heeft, trekken wy eenieders aandacht er op, dat het meer dan ooit noodzakelyk is dat wy door den goeden wil en de vlyt van allen geholpen worden.

Uit: Brief M. Vande Walle, maart 1925

DIRECTEUR HERMAN VAN DE CASTEELE
IN ZIJN BUREAU.
FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE.
JAREN 1930

DE JAREN 1930

In de crisisjaren rond 1930 blijft de sigarenfabriek, in tegenstelling tot talrijke andere fabrieken uit de streek, van sociale conflicten gespaard. Het aantal arbeiders stijgt tot bijna vierhonderd, net voor het uitbreken van de oorlog. De sigarenmaaksters werken 48 uur per week en velen namen daarenboven nog tabak mee naar huis om daar 'binnengoed' van de sigaar te maken. In 1937 is er een groot decoratiefeest, naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de fabriek.

DE FABRIEK VIERT HAAR 50-JARIG
BESTAAN.
FOTO MAURICE HOOFT. 1937

DE FABRIEK, DAT WAS VEEL VOLK BIJEN.
COLLECTIE VDC. DE JAREN 1930

DE TWEDE WERELDOORLOG

Als de Duitsers in 1940 ook Vlaanderen bezetten, volgt een moeilijke periode. De aangekochte voorraden buitenlandse tabak raken opgebruikt en men is verplicht een beroep te doen op binnenlandse tabak, die naarmate de oorlog vordert ook schaarser wordt en van vrij geringe kwaliteit is. Noodgedwongen gebruikt men soms zelfs papier als omblad. De inwoners van Knesselare, van wie er veel waren die wat tabak plantten in hun tuin, laten die soms in de fabriek snijden en bewerken. Sommigen komen zelfs naar de fabriek met kastanje- of rabarbarbladeren.

Op de viering van het zestigjarig bestaan van de fabriek op 25 oktober 1947 schetst de verslaggever de situatie van tijdens de Tweede Wereldoorlog: 'Men vreest dat de werklozen verplichte arbeidsdienst in Duitsland te wachten staat. Om dat te voorkomen dankt men geen personeel af, maar beperkt men het aantal werkuren van 48 naar 30 tot 32. Dit is maar uitstel. In september 1942 eisen de Duitsers opnieuw een 48-urenweek. In oktober van dat jaar worden toch een tachtig mensen afgedankt. Van de gevreesde deportaties komt echter niets terecht. In de loop van de oorlog nemen de Duitsers hun intrek in de fabriek.'

Ook na de oorlog blijft de toestand aanvankelijk slecht. De oorlogstaks blijft nog enkele jaren in voege en het duurt tot 1948 vooraleer er opnieuw voldoende buitenlandse tabak kan worden aangekocht.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt de fabriek opnieuw ingericht, de werkplaatsen worden verruimd en er komen grote hygiënische aanpassingen. De mechanisatie zorgt voor meer machines, maar stilaan ook voor minder arbeiders.

TIJDENS DE OORLOGSJAREN.
COLLECTIE VDC. 1943

GROTE ZAAL MET SIGARENMAAKSTERS.
COLLECTIE VDC. 1943

'De sigaren bleven niettemin een ereplaats behouden op de Belgische markt en alleen de verpakking gebeurde nog te Gent. De fabriek exporteert vrijwel over gans de wereld en heeft een definitieve plaats veroverd op de Euromarkt.'

Uit: Knipsel, 1977

In het verslag van de viering van de gedecoreerden op 25 oktober 1947 wordt geklaagd over een aantal fiscaal-economische gegevens die vandaag ook niet onbekend zijn.

De illusies

'De oorlog liep ten einde, met al z'n misères van inlandse tabak, noodgedwongen gebruik van papier als omblad, en nu kwamen de illusies; wie heeft zich geen illusies gemaakt? De voorraden waren overal uitgeput; er zou vlug goede tabak komen, en ieder zou op volle capaciteit kunnen werken. Helaas, nog lang moest met inlandse tabak gefabriceerd worden; er was nog geen invoer van uitheemse grondstof. En, last but not least, de oorlogtaxe van 50% op de banderolle, bleef behouden, ontzettend zwaar op de prijzen der producten drukkend; Brussel zag wel gaarne de oorlogswetgeving en besluiten vervallen, maar waar het geld in 't bakje bracht, moest het maar blijven. En zodoende betaalt de fabrikant, de winkelier en finaal de roker 50% supertaxe; gezien de duurte der grondstoffen, en andere bijkomende benodigdheden, met die 50% supertaxe, zijn de prijzen der sigaren en cigarillo's boven de normale koopkracht en worden de omzetten zwaar geremd.

'n Andere illusie was dat de Amerikaanse tabak, die bij het uitblijven van de Nederlands-Indische, tot hoog kwaliteitsfabrikaat zou kunnen leiden; de Amerikanen schijnen echter het beste dat ze hebben liefst voor eigen verbruik te houden.'

Uit: verslag viering gedecoreerden, collectie VDC, 25 oktober 1947

DE TERUGVAL VANAF DE JAREN 1950

In voorbereiding tot de fusie van Cogétama-Néron NV met Nicoletto-Princeps NV worden de installaties in Knesselare nog een beetje vergroot. Op 24 februari 1956 is de fusie een feit met de oprichting van de Manufactures Réunies de Cigares NV, afgekort Marec met hoofdzetel in Gent.

Die naam Marec slaat niet aan en vrij snel worden de merknamen weer de namen van de productie-eenheden. Knesselare wordt derhalve opnieuw de Cogétama-fabriek. De indiaan was naar de consument toe een zo sterk beeld, dat er in 1969 geopteerd werd om zelfs de naam Marec NV om te vormen tot het beter in de volkstaal liggende Cogétama cigars.

MEVROUW EN MENEER VANDERHAEGHEN
MET TUSSEN HEN MENEER KONGS EN
HERMAN VAN DE CASTEELE,
TER ERE VAN ZIJN PENSOEN.
FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1952

In 1952 gaat bestuurder-directeur Herman Van de Castele met pensioen en wordt zijn oudste zoon Hilaire Van de Castele aangesteld als opvolger. Hij zou die functie uitoefenen tot 1978. Herman Van de Castele, na 45 jaar dienst in 1947 benoemd tot Ridder in de Leopoldsorde, werkte meer dan 50 jaar in de fabriek.

AFSCHEIDSFEESTJE VOOR MEESTERGAST
EMIEL DE SPIEGELAERE
MET ROBERT VAN SPEYBROECK (LINKS)
EN ESTHER DE BUCK (RECHTS)
EN IN HET MIDDEN HERMAN
EN ZONN HILAIRE VAN DE CASTEELE.
FOTO MAURICE HOOFT.
EIND JAREN 1940

ELIANE CARRETTE.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

'Te zere werken...'

Eliane Carrette werkte in de fabriek van 1954 tot de sluiting.

'Mijn eerste werk was sorteren van sigaren, in een ruimte boven de bureaus. Later zijn we overgegaan naar een grotere zaal, nadat er was bijgebouwd. Ik moest eerst cigarillo's sorteren, persen in grote bakken en nadien verkisten in kleine 'kartontjes' of per vijftig sigaren in bakjes. De sigaren werden wel 'opgedaan' [afgewerkt, klaar gemaakt voor verkoop] in Gent. Ook de sigarenbakjes werden hier gemaakt, machinaal. Oudere personeelsleden mochten de grotere sigaren sorteren, ik was daar toen nog te jong voor...'

'Ik kon zonder daar bij na te denken in één greep zestien sigaren vastnemen, juist gepast om een laag in een kistje mee te vormen. Voor we dit werk deden moesten we eerst sorteren op kleurverschil, de donkere en blekere sigaren verdelen in groepen. Je moest daar echt 'handeling' in hebben want je mocht natuurlijk geen sigaren breken.'

'Lastig werk was het niet, we waren het zo gewoon. Ik heb er altijd graag gewerkt. Er werden wel eens 'poeiers' gepakt maar dat was 'niet direct' omdat het werk lastig was... We werden eens met een paar door Hilaire [de directeur] samengeropen en toen dachten we dat we 'onzen bon' gingen krijgen, maar 't was geen waar, 't was omdat we 'te zere' [te rap] werkten.'

Uit: Interview met Eliane Carrette door Paul Verhoestraete, 10 maart 2009

MEISJES VAN VEERTIEN

In de jaren 1950 zijn er nog altijd veertienjarigen die in de fabriek gaan werken. Voor velen was het meteen een snelle duik in de wereld. Rita Focquaert, een werkneemster, getuigt.

RITA FOCQUAERT.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

'In 1957 begon ik als veertienjarig 'meiske'. Ik weet nog goed dat ik een lange paardenstaart had. Ik zat daar onmiddellijk tussen de grote mensen. Ik wist van toeten of blazen. Na een tijdje was ik wel vlug op de hoogte 'van de leegten' [op de hoogte zijn van alle details]. Ze vertelden mij hoe je moest vrijen en wat ze thuis allemaal uitstaken. Ge kunt niet peinen wat ze daar allemaal uitkraamden. Ik was rap ingewijd. Op school maakten ze ons niets wijs.'

'Die eerste dag was verschrikkelijk, maar na een paar weken waren we dat gewoon en werd er ook veel minder over al die zaken gepraat... In de voormiddag hadden we altijd een tiental minuten schafttijd om onze boterham op te eten. Er was een 'vrouwken' die altijd een grote 'kaba' [boodschappentas] bij had met chocolade om te verkopen. Dat werd daar toegelaten... Er was altijd wel wat controle. Hilaire of de ploegbaas kwamen

af en toe eens rond. De monitrices controleerden doorlopend de kwaliteit van de sigaren, het gewicht, of ze niet te hard of te zacht waren. Over het algemeen was de sfeer goed. De mensen luisterden nog naar de bazen, ze waren er eerder zelfs wat 'schauw' [bang] van.'

Uit: Interview met Rita Focquaert door Paul Verhoestraete, 6 maart 2009

Snuiven en niezen

'De vrouwen mochten niet roken in de fabriek, maar we zaten wel te snuiven. Er was witte en bruine snuif. Bruine snuif werd tussen de wijsvinger en duim genomen en zo in de neusgaten gestoken. Witte snuif werd gewoon van op de hand opgesnoven. We zaten dan als een zot te niezen, zeker in het begin. De bazen mochten dat wel niet zien. Iedereen zat daar te snuiven, ook ik deed als jong meisje vlug mee. Er zijn nu nog enkele oude sigarenmaaksters die wekelijks samenkomen om te snuiven.'

Uit: Interview met Rita Focquaert door Paul Verhoestraete, 6 maart 2009

DE BAZEN EN DE VILLA

De 'bazen', dat zijn nog altijd vader en (later) zoon Vanderhaeghen. Ze duiken regelmatig op in en om de fabriek. Een sigarenmaakster herinnert het zich.

'Ze deden iedere week hun 'tour' om te kijken of alles in orde was. Mijnheer Vanderhaeghen kwam hier in de zomer ook altijd een maand in zijn villa wonen. Twee tuiniers kweekten hier altijd 'groensel' in de hof en iedere week werd er vanuit Gent 'gebeld' en gezegd wat de familie nodig had. Dat ging dan mee met de camion. Ook eieren, die kwamen van de familie Mouton uit de Kluize... Het kwam zover dat er alle weken eieren meegegeven werden voor al de bedienden in Gent. Ook de beek en de twee vijvers moesten af en toe gekuist worden.'

Uit: Interview met Madeleine Bouché door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

MADELEINE BOUCHÉ.
FOTO PAUL VERHOUSTRAETE. 2009

RECHTS TUINIER ALOIS VAN LOECKE EN LINKS EEN TELG VAN DE FAMILIE VANDE WALLE. COLLECTIE VDC. JAREN 1920

ZICHT OP DE SIGARENFABRIEK COGETAMA IN KNESSELARE. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. COLLECTIE VDC. DE JAREN 1940

Een Franse 'rodde'

'Als de familie Vanderhaeghen hier een maand kwam wonen, was de meid ook altijd mee. Ze maakte hier dan veel confituur voor heel de familie. Ook 'Mademoiselle' [de zus van mijnheer Pierre] was mee, zij kweekte hier bloemen. Zij zat dan van 's morgens vroeg om 5 uur in de hof om bloemen af te snijden en boeketten te maken... Ik heb nooit geen 'aardigheden' [problemen] gehad met de familie. Ze waren altijd 'vree content'. Onder elkaar spraken ze Frans en soms ook tegenover ons kwam er af en toe een Franse 'rodde' [Frans woord] uit, zo van 'ge zijt gentille'. De familie had ook twee villa's aan de zee. Als de familie daar op vakantie ging moest er personeel van hier meegaan om de grote kuis te doen, personeel dat hier anders het onderhoud in de fabriek deed.'

'Mijnheer Vanderhaeghen kwam eens op nen 'noene' [middag] in de fabriek en vroeg naar Felix Bonami. Ze wisten hem niet zitten en zeiden dat hij misschien in zijn kot zat. Mijnheer Vanderhaeghen zei dat er hier geen 'koten' waren in de fabriek maar alleen maar zalen. Nadien werden plakkaatsen gehangen met aanduiding zaal A, zaal B...'

Uit: Interview met Madeleine Bouché door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

STUDIOFOTO VAN DE FAMILIE
VANDERHAEGHEN
EN MARTHA VAN DE CASTEELE.
COLLECTIE VDC. JAREN 1930

DE GOLDEN SIXTIES

In 1964 worden nog eens 49 personen 'vereremrkt'. Het verslag van dit feest leert dat de ingebruikname van almaar meer machines niet belet dat het aantal arbeiders nog stijgt.

'Voor de oorlog telde men er 'meer dan 300'... 'Voor het ogenblik werken meerdere 'kompleet-machines' die de sigaar volledig zelfstandig afwerken, terwijl het getal arbeiders schommelt tussen 400 en 450. Ofschoon dus gedeeltelijk gemekaniseerd, gebruikt men nog veel gespecialiseerde handarbeiders die niet zijn te evenaren door machines, vooral voor de dure tabaksoorten omwille van de tedere bladeren'

Uit: Sigarenfabriek te Knesselare in feest, 1964

GEDECOREERDE WERKNEMERS COGETAMA.
FOTO ALFONS HOOFT. 1964

VIERING 1952.
BOVENSTE RIJ VLNR:
ANNA CLAEYS, EMMA VERNIEST,
MARGRIET DHAENENS,
MARGRIET DE BAETS
EN CLARISSE DE BAETS.
ONDERSTE RIJ VLNR:
GHISELA HEYSE, ANNA DHAENENS
EN CLARA ADAM
FOTO STUDIO HOOFT. 1952

De 'poeiers'

'Het was hard werk, iedereen was blij als er naar huis kon gegaan worden. Cecile Van Poelvoorde was de rapste van allemaal om 'sigaretten' [bedoeld wordt: cigarillo's] te maken. Het was 'entrepriewerk', zoveel mogelijk sigaren maken en een premie verdienen. Er was in 't algemeen een goede verstandhouding tussen de arbeidsters. Het gebeurde wel eens dat de 'eene naar d'andere uitschoot'. We mochten af en toe naar de radio luisteren. Toen de broer van Antoine Timmerman in de Ronde van Frankrijk meedeed mochten we vroeg naar huis gaan om naar de doortocht van de Ronde in Maldegem te gaan kijken.'

'Er werden veel 'poeiers' gepakt. Er was iemand die dat verkocht in de fabriek voor 't geval dat ge er zelf geen mee had... Er werd ook veel gesneukeld, taartjes en zo of een 'lat' chocolade. Je kon later ook Coca krijgen. De ondernemingsraad heeft er ook voor gezorgd dat er een bed beschikbaar

was voor iemand die zich niet goed voelde. Maar als 't echt niet ging mocht je naar huis. Als 't maar buikpijn was mocht je een uur of twee op 't bedje liggen. Esther De Buck was verpleegster en kwam af en toe eens kijken.'
'De mannen kregen iedere week een rantsoen sigaren, de vrouwen kregen niets. Met Nieuwjaar kregen we later wel eens een kistje met tien sigaren! Nog later kregen we een eindejaarspremie.'

Uit: Interview met Madeleine Bouché door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

DE INDIAAN

Het overbekende symbool van het merk Cogétama was een indiaan, compleet met hoofdtooi en grijns. Cogétama investeerde fors in logo's en illustraties voor kistjes en sigarenbandjes, reclameborden en ander materiaal.

DE INDIAAN HEEFT
VERSCHILLENDE
VERSIES GEKEND.
COLLECTIE VDC.

RECLAMEFOLDER MAREC CIGARS.
COLLECTIE VDC. JAREN 1970

In 1923 al vinden we de neerlegging van het merk COGÉTAMA terug, met de indiaan als symbool. Waarom een indiaan? Met de ontdekking van Amerika in de 15de en 16de eeuw werden vanuit de Nieuwe Wereld tal van nieuwe producten ingevoerd. Bekendst wellicht zijn de aardappel en de maïs, maar er was natuurlijk ook de tabak.

'Ooit werd hij getekend door Prosper Van Cauwenberghe, een Gents zanger die toen als Texan Dan op de planken stond, en gezien zijn Texaanse voorliefde lag de indiaan dus niet ver. De volgende indiaan glimlachte nog breder dan zijn voorganger, maar werd ten slotte afgevoerd, omdat hij volgens de kenners te veel geleet op een gecamoufleerde Bob Hope. De huidige indiaan (1982) op de sigarenbandjes van Cogétama is een ernstig kijkende man van het type Sitting Bull, afgeleverd door een Engels reclamebureau.'

Uit: De Keyser L., Cogétama houdt de adem in, Het Nieuwsblad, 4 oktober 1982

De indiaan doorstond alle stormen binnen de sigarenwereld. Vandaag nog wordt hij geproduceerd bij het bedrijf Henri Wintermans in Leuven, dat het personeel, de gebouwen, de machines en de merken van Vander Elst overnam.

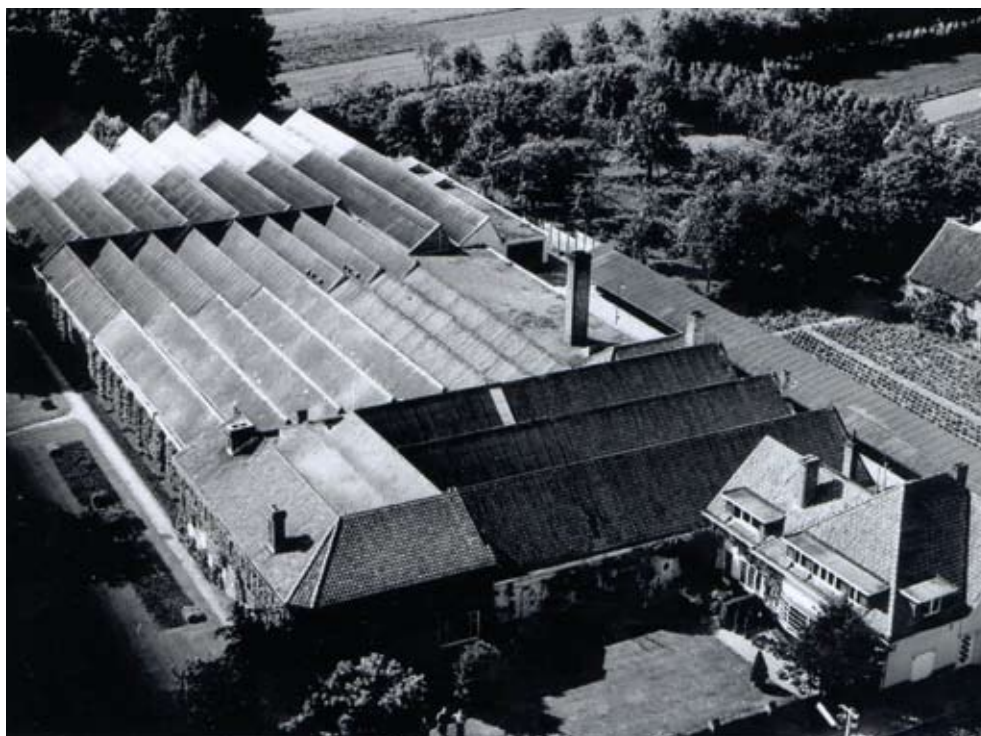
De promotie van de sigaren was niet meteen een opdracht voor Knesselare. Toch doet ook Knesselare al eens een inspanning. Sigarenmaaksters trekken naar beurzen en markten om demonstraties te geven in het maken van sigaren.

'Veel mensen die ons kenden, zagen nu eens welk werk we eigenlijk deden in de fabriek. Vanaf de maand oktober maakten we ook speciale, grote sigaren voor de Nieuwjaarsperiode'

Uit: Interview met Daniëlla Verniest door Paul Verhoustraete, 12 maart 2009

DANIËLLA VERNIEST.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

INDIANA, DE GROOTSTE

De opvallendste promotiestunt is de productie van de grootste sigaar ter wereld. De uit Limburg afkomstige Jozef Simons, meestergast in Knesselare, bladert regelmatig in vakbladen en ziet in een verslag uit het tabaksmuseum van het Duitse Bunden de grootste sigaar van Europa afgebeeld. Het ding meet 1,7 meter. Dat kan beter, vindt hij. Geregeld al maakt hij sigaren van een halve meter en meer, bestemd voor reclame in Portugal, Zuid-Amerika of Canada.

LUCHTOPNAME VAN DE SIGARENFABRIEK
MET DE VILLA VOORAAN.
COLLECTIE VDC. JAREN 1960

JOZEF SIMONS MAAKTE DE GROOTSTE
COGËTAMA-SIGAAR.
FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1960

In de krant

'Aanvankelijk dient de directeur wel een handje toe te steken bij het vervaardigen van de pop, daar zijn eigen greep niet groot genoeg was om het gevaarte te omgrijpen. In alle hoeken zoekt hij naar resten degelijke tabak en heel geduldig houdt hij het geheim verborgen dat stilaan groeide tot een reuzenvorm. Het wordt een sigaar van 1,96 meter lengte, 60 cm omtrek en 10,5 kilogram gewicht, vervaardigd uit zuivere tabak van de beste kwaliteit. De sigaar beantwoordt aan het 'Knackmodel' in Knesselare vervaardigd. Hij werkt het geheel af in tien uren en legt er de nadruk op dat zulks volledig zonder vorm geschiedde. Het eindproduct krijgt de naam 'Indiana'

Uit: Brugs Handelsblad, 6 januari 1960

DE JAREN 1970: OVERCAPACITEIT

Door de opmars van de sigaret, de automatisering (de sigarenmachine werd in de jaren '50 van de 20ste eeuw ingevoerd), en de overbrenging van de productie naar de lageloonlanden meer en meer werkgelegenheid in de sigarenindustrie.

De mechanisatie mag dan stilaan banen kosten, er is meer. Vanaf 1970 kampt de sigarennijverheid ook met een overcapaciteit omwille van een daling van verkoop van sigaren en cigarillo's. Ander rookgedrag (meer sigaretten, minder rokers) speelt hier een grote rol.

ANTOINE TIMMERMAN.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

Een tweede thuis

Antoine Timmerman werkte in de fabriek van 1951 tot de sluiting. Hij was tuinman, mecanicien en later meester-gast.

'In de sorteerkamer werden de sigaren 'gemateerd'. Er werd veel 'weggestoken'. Bij een sigaar met een vuil dekblad deden we daar wat verf over. Den 'brand' van een sigaar moest ook goed zijn, de as mocht er niet afvallen en daarom mochten we niet teveel geven van dat 'spel' [die verf]. Het moest juist gepast zijn. Mooie en dure sigaren met een mooi dek werden naturel gehouden. Het was een glorieuze tijd, we waren een grote familie, het was een tweede thuis. Hier in Knesselare was het een uitzondering waar er maar één [uit hetzelfde gezin] ging werken, in andere gemeenten was het een uitzondering dat er twee uit één gezin gingen werken.'

Uit: Interview met Antoine Timmerman door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

Machines vervangen mensen, maar ook daar loopt het soms fout, zo blijkt uit deze getuigenis van werkneemster Rita Focquaert.

'Als de machine stilviel en het duurde een tijdje voor de mecaniciens afkwam, dan ging veel tijd verloren. Dat was miserie, zeker met het premiestelsel waarin we werkten. Af en toe waren er ook arbeidsongevallen. Sommigen kwamen met hun vingers in de machine terecht. Alleen de mecaniciens kon hen daar dan uithelpen. Ik was daar meestal vlug bij, ik had EHBO geleerd. Ik steunde de mensen, ze waren soms erg gewond, verloren soms zelfs een vinger. Die mecaniciens waren heel belangrijk, ze hadden heel veel werk, maar konden niet altijd tezelfdertijd overal aanwezig zijn.'

Uit: Interview met Rita Focquaert door Paul Verhoestraete, 6 maart 2009

Halfweg de jaren 1970 wordt stilaan duidelijk dat ook Cogétama in de problemen komt. Binnen de groep verhuist de sigarenproductie van Jubilé naar de fabriek Vander Elst in Leuven en Alto NV in Turnhout. Jubilé produceert voortaan alleen nog sigaretten (21 februari 1975). Enkele weken later wordt beslist dat Jubilé toch de commerciële én de verkoopactiviteiten van Cogétama zal overnemen (1 april 1975). Het was de voorbode van de definitieve sluiting in 1983 van alle Cogétama-fabrieken.

KNESSELARE IS DE SIGAAR

ESTHER DE BUCK, VERANTWOORDELIJK
VOOR DE 'ENVELOPPEKES', STAK ER ZELF
GRAAG EENTJE OP.
COLLECTIE VDC, JAREN 1970

In Knesselare daalt het personeelsbestand zienderogen. Aan de inzet van het personeel ligt het vast niet. Daar zorgde het premiestelsel wel voor.

ONDERHOUDSTECHNICI VLN:
R.BELLAERT, ADRIEN SCHEVING,
FRANS DHONT, FRANS DE BLEECKERE,
PIET DE NEVE EN ONDERAAN ZITTEND
ROLAND VAN GERSEM.
COLLECTIE VDC. BEGIN JAREN 1980

Esther en de enveloppe

Ik moest het eerste blad aan de sigaar aanbrenge, de andere persoon werkte de sigaar af. Het was doorwerken, vele vrouwen keken nauwelijks op want er stond een premie op het maken van het aantal sigaren. De afgewerkte sigaren werden per bak weggehaald en de hoeveelheid genoteerd. Het was soms spijtig als de machine in panne stond. Zo nu en dan passeerde mijnheer Hilaire door de fabriek, met de sigaar in de mond. De strenge baas was mijnheer Wuyts. Met een stoere blik stond hij soms naast je met een chronometer in de hand en kijkend hoeveel sigaren je per minuut kon maken. Dan gingen de tabaksbladen juist niet goed open. Als de baas terug weg was sloegen we een diepe zucht... De vrijdag mochten we wat vroeger stoppen. De machines moesten gekuist worden en het was weekend. Iedereen liep er vrolijk bij. De betaaldag was heel speciaal. Mevrouw Esther kwam toen met de geldenveloppe in de zalen rond. 'Het geld' werd er dan onder elkaar gefluisterd. Iedereen keek onmiddellijk in zijn eigen loonzakje. Vooral het zien van het bedrag van de premie was belangrijk.'

Uit: Interview Marleen Hallaert door Paul Verhoestraete. 8 maart 2009

'Esther [De Buck] was een 'vree' goeie voor de werkmensen. Er waren er altijd die op voorhand om hun geld gingen, die niet 'rondkwamen'. Die kregen dan een voorschot. Esther was daar een goeie voor. Er was één probleem met haar, ze sprak altijd met een sigaar in haar mond en je kon haar moeilijk verstaan.'

Uit: Interview met Simonne Steverlyncx door Paul Verhoestraete, 25 maart 2009

MARLEEN HALLAERT.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

SIMONNE STEVERLYNCX EN HAAR MAN
ROGER DAUWELS. EEN VAN DE VELE
KOPPELS IN DE FABRIEK.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

HILAIRE VAN DE CASTEELE EN EEN PAAR
HANDELSREIZIGERS PROEVEN TABAK.
FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1978

DE GEUR VAN TABAK EN SIGAREN

In 1978 gaat nu ook Hilaire Van de Castele met pensioen, na een beroepsloopbaan van 46 jaar. Hij wordt opgevolgd door Kamiel (Emiel) Wuyts. Wuyts werkt al sinds 1967 in de Knesselaarse Cogétama. Na de sluiting blijft hij werken voor Tabacofina en wordt in 1994 zelfs directeur van de moederfabriek Tabacofina Vander Elst in Leuven.

Gerard Van de Castele schrijft naar aanleiding van dit pensioen een klein gedichtje voor zijn broer:

*De geur van tabak en sigaren
Was in ons huis familiair
Een driegestlacht zou hem bewaren
August en Herman en Hilaire*

*Ze hebben trouw, naar best vermogen
Aan heer en volk hun werk gewijd
Op honderd jaar verdiensten bogen
Is toch voorwaar geen kleinigheid!*

*Hilaire, Gij zult de reeks besluiten
Om rustig met pensioen te gaan
Gaat Gij met iets van weemoed buiten
Me dunkt: Gij hebt het goed gedaan.*

*Wij wensen u nog vele jaren
Vol goede moed, in blijde kring!
De geur van tabak en sigaren
Zij u een zoete herinnering*

HILAIRE GAAT MET PENSIOEN.
FOTO ALFONS HOOFT. 1978

Jozef Vanthuylne, correspondent voor Het Volk spreekt op het afscheidsfeest van Hilaire Van de Castele over 'een brok familietrots' die vasthing aan de Cogétama. Algemeen bestuurder Pierre Vanderhaeghen vermeldt in zijn feestrede dat Hilaire 46 jaar werkzaam was. Hij draagt de technische leiding over aan Kamiel Wuyts. De afdeling Sint-Amandsberg zal naar Knesselare worden overgebracht. Hilaire krijgt een kleurentelevisie en talrijke bloemstukken als afscheidsgeschenk. Hij vertelt dat in zijn beginperiode acht miljoen sigaren per jaar met de hand werden vervaardigd. In 1978 is dat aantal opgelopen tot ruim 100 miljoen, maar dan meestal mechanisch gemaakt. Op 23 februari 1978 haalde men een record met een dagproductie van 507.000 stuks.

Begin de jaren 1980 werken er maar 170 arbeidsters en bedienden meer in de fabriek. De volgende jaren gaat het nog wat verder bergaf. In die slotfase is Knesselare vooral gespecialiseerd in het inrollen van sigaren in het omblad en dekblad. De tabak komt uit Brazilië, Indonesië, Polen, Cuba en Kameroen. Het binnengoed komt uit Leuven. Jobs in de inpak, de kistenmakerij en de afwerking verdwijnen maar worden deels gecompenseerd door meer opdek. De machines behoren tot de modernste in de wereld. Knesselare is goed voor een productie van meer dan 300.000 sigaren en cigarillo's per dag. Het grootste deel van de productie (een twintig soorten) wordt verkocht in België zelf, al is er ook wat uitvoer naar Luxemburg, Portugal, Duitsland, Noord-Afrika en Hongkong. Alleen al in België worden meer dan 600 miljoen sigaren en cigarillo's per jaar gerookt. Tabacofina heeft hiervan bijna 50 procent marktaandeel. Aanzienlijke uitvoer is er ook naar Frankrijk, Italië en Duitsland.

Ten gevolge van de toenemende internationale concurrentie en de mechanisatie verdwijnen tientallen sigarenfabrieken in Vlaanderen. Ook in Knesselare voelt men nattigheid.

EEN VAN DE LAATSTE GROTE FEESTEN.
FOTO ALFONS HOOFDT, EIND JAREN 1970

NAAR SRI LANKA

Ondertussen dienen lageloonlanden –aanvankelijk Malta en Hongarije, later Sri Lanka en de Dominicaanse Republiek- zich aan als grote concurrent voor de hoge lonen in België en de westerse landen. Het productieproces wordt gesplitst en het meest loonintensieve werk, het bevochtigen en uitsnijden van het dek- en omblad, verhuist naar Sri Lanka. Uitsnijdingen worden daar op bobines gezet en in diepvriescontainers over zee getransporteerd. De bobines worden bewaard in grote diepvriescellen en zorgen voor een strategische stock van verschillende maanden, want lageloonlanden waren ook risicolanden.

Door die ontwikkeling wordt het inrollen van sigaren veel goedkoper, een dek- of ombladoplegster wordt vervangen door het automatisch afrollen van bobines. Eén machinebegeleidster kan zo vier tot zes machines bedienen. Het einde komt in zicht.

DE SLUITING

Op 14 mei 1982 is er in Knesselare nog een groot decoratiefeest waar enkele tientallen werknemers worden gehuldigd met een gouden medaille der kroonorde en/of ereteken van de arbeid eerste of tweede klasse. Weenigen zullen toen hebben vermoed hoe ingrijpend de gebeurtenissen enkele maanden later zijn.

In september 1982 sijpelt het bericht door van een nakende sluiting in twee fasen. Er volgen moeizame onderhandelingen met de vakbonden. De solidariteit onder de werknemers is groot, maar uiteindelijk kan dat de sluiting niet verhinderen. Eind juni 1983 gaat de Knesselaarse sigarenfabriek definitief dicht. De productie van Cogétama Cigars verhuist nu definitief. De grote sigaren worden door Alto NV in Turnhout gemaakt. Vander Elst in Leuven neemt de productie van de cigarillo's over.

ECHTGENOTEN ANTOINE TIMMERMAN
EN ANTOINETTE VANDENHENDE
AAN HET WERK.
COLLECTIE VDC 1983

DE MACHINES MOETEN WEG.
COLLECTIE VDC 1983

Mededeling vanwege de directie

'Verder gaande daling in het verbruik van sigaren en cigarillo's heeft tot gevolg dat er een blijvend en toenemend teveel ontstaat in de personeelsbezetting. Dit verschijnsel heeft uiteraard een zeer negatief effect op de rendabiliteit van de sector. Dalende productievolumes vragen ook dringende aanpassing in de bestaande structuur, waarbij een herleiding tot twee productiecentra zich opdringt. Dit programma dient uiterlijk einde 1984 verwezenlijkt te zijn. Rekening houdend met de infrastructuur van de betrokken filialen en gelet op de absolute noodzaak van verdere mechanisatie werden na grondige studies, als overblijvende vestigingen weerhouden: NV Alto (Turnhout) en NV Vander Elst (Leuven). Belangrijk is hierbij op te merken dat de nodige en belangrijke investeringen in nieuwe technologische toepassingen in België zullen gerealiseerd worden. Voor

EEN UNIEKE REEKS PORTTRETTEN, KORT VOOR DE SLUITING. ACHTEREENVOLGENS NAZICHT EN CONTROLE VAN TABAKSLADEREN, SORTEREN, MACHINEHERSTELLER EN DE PRODUCTIEZAAL. COLLECTIE VDC. 1982

Cogétama betekent dit: eerste fase, einde 1982, min 66 personen; tweede fase, einde 1983, verdere afvloeiing; derde fase, einde 1984, definitieve sluiting. Wij wensen ons personeel te danken voor zijn toegewijde inbreng tot het goede verloop van onze activiteiten en zijn daadwerkelijke deelname aan de verbetering van het welzijn van onze groep.'

Uit: Verslag Raad van Beheer en Directie van NV Tabacofina, 2 september 1982, geciteerd door Laurens De Keyser in Het Nieuwsblad, 4 oktober 1982

Tabacofina beheert op dat moment een holding van 16 filialen en plantages in onder meer Zaïre, Indonesië en Brazilië, samen goed voor 5.800 personeelsleden.

ACTIE IN GENT. FOTO'S MICHEL HENDRYCKX. 1982

VAKBONDEN

Op maandag 27 september 1982 is de ondernemingsraad van Cogétama in spoedzitting bijeen. Cogétama moet dicht. De dag nadien worden de vakbonden ingelicht en op donderdag is er een persconferentie.

DE MOBILISATIE WAS COMPLEET. FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN. 1982

Het is vrijdag 1 oktober als de kranten schrijven dat Knesselare 'onrustig is wakkergeschud' door de sluiting van het enige grote bedrijf in de gemeente. De sluiting zou over twee jaar worden gespreid. Dat de sigarenmarkt op dat moment zwaar lijdt onder een verbruiksdaling (31 procent) weet men wel, maar men had gehoopt dit te kunnen opvangen via natuurlijke afvloeiing van een deel van het personeel, gespreid over vijf jaar. Tabacofina beslist dat 66 van de 143 werknemers einde 1982 zullen worden afgedankt, de rest einde 1984. De krant Het Volk neemt het op voor de werknemers: 'Een verlieslatend bedrijf sluiten wordt nog aanvaard, maar een gezonde onderneming opdoeken uit koele berekening wordt voor de inwoners van Knesselare te gortig.'

Goed voor de commercie

'Voor Knesselare was dat een drama. Als de fabriek gedaan was [op 't einde van een werkdag] stroomden de arbeidsters de winkels binnen. We kregen in het begin iedere vrijdag ons geld en dat was eens op Sint-Niklaasavond. Wel, Cella Meyers kon het niet op tijd doen [Marcella De Meyer had een speelgoedwinkel], iedereen vloog daar binnen, met 't geld in de hand.'

Uit: Interview met Madeleine Bouché door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

'Na het werk in de fabriek deden de meesten nog hun 'commissies' [boodschappen] in de winkels. Als wij daar tussen de andere mensen in de winkel stonden te wachten, trokken er sommigen hun neus op want we 'stonken' naar tabak. De zelfstandigen trokken echter nooit hun neus op, want zij waren natuurlijk content dat wij binnenkwamen.'

Uit: Interview Rita Focquaert door Paul Verhoestraete, 6 maart 2009

De fabriek wordt een dag stilgelegd, de vakbonden weigeren te onderhandelen om de ontslagen werknemers aan te duiden, beleggen een grote informatievergadering op 15 oktober en dreigen met harde acties. Niet zonder enige overdrijving besluit Het Volk dat de sluiting voor 1.700 gezinnen 'een catastrofe' zou zijn.

KNESSELARE WIL NIET DE SIGAAR ZIJN

In Knesselare hangen meteen zwarte vlaggen, worden slogans geschilderd, pamfletten gedrukt, rijdt een autokaravaan en laaien de discussies in de cafés hoog op. Werknemers en vakbonden ventileren hun ongenoegen.

'Met geen van de voorbije directies, noch met de huidige bedrijfsleider Kamiel Wuyts zijn er ooit noemenswaardige spanningen gegroeid. Bij Cogétama weet men zelfs niet wat staken betekent.'

Uit: De Keyser L., Cogétama houdt de adem in, Het Nieuwsblad, 4 oktober 1982

COGETAMA IS DE SIGAAR.
FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN. 1982

AAN LEUZEN GEEN GEBREK

Uit pamfletten en aanplakbrieven spreekt wanhoop: 'Jarenlang stonden wij voor ons werk paraat en nu vliegen wij als een hond op straat. Honderd jaar bestaan en nu plots gedaan? Wij laten Cogétama niet sluiten... Wij worden opgerookt! Bestaat rechtvaardigheid nog? Cogétama dood, Knesselare dood. Wij eisen werkbehoud', het zijn maar enkele van de slogans.

Kranten en andere publicaties ventileren het ongenoegen. 'Bom in Knesselare: Cogétama moet dicht', titelt De Standaard. De krant somt een hele reeks argumenten van werknemers en vakbonden op om het bedrijf niet te sluiten: het bedrijf maakt 1,8 miljoen frank winst in 1981, er zijn geen schulden, er wordt geen staatssteun gevraagd, men is voor natuurlijke afvloeiingen, de crisis in de tabakssector treft het minst het verbruik van sigaren, er zijn uitbreidingsmogelijkheden, er zijn goeie sociale verhoudingen en een relatief lage loonkost.

Op Knesselare-kermis (2, 3 en 4 oktober 1982) wordt de bevolking verder geïnformeerd en gesensibiliseerd. Op dinsdag 5 oktober is er in restaurant 't Withof een vergadering met politici uit de streek, op donderdag 7 oktober trekt het personeel naar Edegem om er (even) het directiegebouw te bezetten.

Op 8 oktober worden afgevaardigden ontvangen door premier Wilfried Martens. Op 10 oktober wordt naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen een petitieactie georganiseerd. Er volgt zelfs een actie 'Boycot Belga, Boycot Corps-Diplomatique'. 'De rokers moeten tonen dat ze de grillen van de multinational niet langer slikken', of 'Belga roken is werkplaatsen slopen'. 350 werknemers trekken in een hondenweer door Gent en naar Leuven.

MODALITEITEN

Maar al vrij snel wordt duidelijk dat het protest hooguit de ontslagmodaliteiten enigszins kan verbeteren. Als zelfs de ministers zeggen dat de sluiting een 'economische noodzaak' is.

Er wordt nog wat onderhandeld (25 oktober), de sluiting wordt nog even uitgesteld (besluit van 25 oktober 1982 na overleg tussen werkgevers en werknemers op de zetel van Fedetab) en op 15 december 1982 wordt gesteld dat er in 1983 geen afdankingen zouden vallen. Dat betekent maar even uitstel. In januari 1983 komt dan toch het bericht dat het bedrijf in juni 1983 volledig dicht moet.

Op 9 maart 1983 meldt Knack dat Cogétama 'na een ongelijk gevecht tussen werknemers-directie-vakbonden en de multinational Tabacofina' op 30 juni onherroepelijk dicht moet.

BERUSTING

Op donderdag 30 juni 1983 gaan de deuren definitief dicht. De werknemers zitten nog één keer rond hun machines. Sommigen werken nog, anderen roken een sigaartje. De lokale radio Saturnus draait 'Coeur blessé' van Petula Clark. En nadien gaan ze nog eens samen eten. De woede heeft plaats gemaakt voor gelatenheid en berusting. 'Solidariteit? Geen glimp meneer, niks, helemaal niks. Vakbonden? Laat me niet lachen', aldus een van de werknemers in Het Nieuwsblad. Nu is er enig begrip voor de schaarse solidariteit in de andere filialen van Tabacofina.

LAATSTE WERKDAG.
COLLECTIE VDC, 1983

BEORLUIFSBEZETTING.
FOTO LIEVE COLRUYT, 1982

Na de sluiting

'Nadien moesten de meesten naar 'den dop'. Dat was een spel [er was veel onvrede]. Velen hadden pas gebouwd en zaten op 'een grote pacht'. Wel, niemand heeft zijn huis moeten verkopen. 'Tefrente' [Velen] zijn nog aan werk geraakt.'

Uit: Interview met Madeleine Bouché door Paul Verhoestraete, 3 maart 2009

'Voor zover ik weet hebben de meesten graag in de sigarenfabriek gewerkt. 't Was altijd beter dan bijvoorbeeld naar Brugge te moeten gaan werken. Bij de sluiting hebben er veel 'geschreemd' [geweend], ook ik. We dachten dat we geen eten meer gingen hebben. Al bij al is het nadien nog goed meegevallen. We kregen een sluitingspremie, daar heeft de ondernemingsraad erg haar best voor gedaan opdat iedereen hetzelfde zou gekregen hebben. Iedereen heeft gelijktijdig de fabriek verlaten en dat was met recht en reden. Alleen de hovenier mocht nog blijven.'

Uit: Interview met Rita Focquaert door Paul Verhoestraete, 6 maart 2009

Sommige werknemers vinden werk in de andere bedrijven in de buurt. Voor anderen is er een financiële regeling die niet altijd als ongunstig wordt bestempeld. In vakbondskringen werd vernomen dat er om en bij de 9 miljoen oude Belgische frank zou kunnen verdeeld worden onder de werknemers.

DE GROTE LEEGTE. COLLECTIE VDC, 1991

DE BUREAUS WACHTEN
OP EEN NIEUWE BESTEMMING.
FOTO MICHEL HENDRYCKX, 1988

FABRIEK TE KOOP.
FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN, 1990

Het machinepark verhuist naar Leuven, de gebouwen blijven zielloos leeg staan. Het is april 1986 als uit de gemeentebegroting valt af te leiden dat de gemeente Knesselare de fabriek wil kopen voor 12 miljoen Belgische frank. Maar de meerderheid (Gemeentebelangen) struikelt wegens politieke dissidentie over het dossier.

Pas in december 1990 discussieert men weer uitvoerig over nieuwe plannen: de fabriek zelf grotendeels afbreken, de villa en voorliggende gebouwen behouden en verbouwen, de hovingen vrijwaren en achteraan flats bouwen voor senioren. De kostprijs van dat hele project wordt geraamd op 31 miljoen Belgische frank. Op 13 juli 1991 kan burgemeester Antoine Schrans zijn gemeenteraad melden dat de fabriek en het domein waren aangekocht voor elf miljoen Belgische frank. De raad bekrachtigt nu eenparig de aankoop. In 1992 komt het Hemelrijkproject in een stroomversnelling, met beslissingen over de uitbouw van kinderopvang en de bouw van seniorenflats als belangrijkste herbestemming.

Bij het bekendmaken van de sluiting van Cogétama Knesselare heeft Tabacofina nog vier sigarenfabrieken, verspreid over het hele land. Uiteindelijk blijft er vandaag in 2009 nog één van over, de Sigarenfabriek Vander Elst in Leuven.

Waarom moest de vestiging Knesselare in 1983 al dicht? Kamiel Wuyts, de laatste directeur van de fabriek in Knesselare, heeft daar wel een duidelijk zicht op.

De overcapaciteit was voor Tabacofina een algemeen probleem. Knesselare lag relatief ver van het productiecentrum in Leuven en van een 'historische en familiale binding' van de fabriek was er in Knesselare nog nauwelijks sprake. De oude tabaksfamilie Van Zuylen (medestichters Tabacofina) waakte nog over Jubilé in Luik; Leuven, dat was de familie Vander Elst. Hetzelfde gold voor de families die Nicoletto en Don Pablo in de groep Tabacofina hadden ingebracht. Cogétama Knesselare staat in 1983 in dat perspectief evenwel vrij geïsoleerd. Steun van de familie Vanderhaeghen is er nog wel, maar Pierre Vanderhaeghen ('mijnheer Pierre') is ondertussen directeur Aankoop Tabak geworden bij Vander Elst in Leuven. Hij nadert bovendien de pensioengerechtigde leeftijd. Vanuit Knesselare zou de kleinste weerstand komen.'

Uit: Interview met Kamiel Wuyts door Paul Verhoestraete, 7 april 2009

KAMIEL WUYTS, LAATSTE DIRECTEUR
IN KNESSELARE.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

Wuyts heeft het hier ook over op de bijeenkomst van de oud-personeelsleden op 25 april 2009. Deze bijeenkomst maakt deel uit van het erfgoedproject Cogétama.

Analyse en berusting

'Nu 25 jaar later en helaas door de huidige economische crisis misschien beter te begrijpen, wordt relativeren gemakkelijker. Wat was er de oorzaak van dat een welvarend winstgevend bedrijf zijn deuren toen diende te sluiten en 143 mensen op straat kwamen te staan. Dat was toen de vraag die iedereen bezig hield en misschien nog bezig houdt. Want deden we het in die tijd niet goed? We werkten voor een firma die al heel wat reorganisaties overleefd had. De hoofdzetel in Sint-Amandsberg was verdwenen en Cogétama was een zuivere productie-eenheid geworden. De groep Tabacofina bestond uit vier zulke productie-eenheden (naast Cogétama in Knesselare ook nog Jubilé in Luik, Alto in Turnhout en Vander Elst in Leuven). De doodsteek komt er door concurrentie van de lageloonlanden en almaar meer mechanisatie.'

'Ik weet dat de meesten van u daar erg door aangegrepen waren. Het was niet alleen financieel een groot verlies, er was ook onbegrip na al die jaren van trouwe inzet voor een bedrijf dat het uwe was. Solidariteit en vriendschap onder het personeel stonden hoog in het vaandel.'

Uit: Toespraak Kamiel Wuyts, Knesselare, 25 april 2009

Bedrogen

't Is daarom dat ik nooit geen werk meer willen aanvaarden heb, ik wou nooit geen tabaksbladeren meer in mijn handen houden. Nadien werd mij dit vaak nog eens gevraagd, voor demonstratie op een avondmarkt

bijvoorbeeld, maar ik was te ontgoocheld. Ik had echt het gevoel dat we bedrogen waren.'

Hoe de sluiting aangekondigd werd, weet ik niet zo goed meer. Het nieuws deed plots de ronde. Vanaf dat moment was de fut eruit, we werkten nog voor ons 'daguur' [loon] en voor de rest was het gedaan.'

Uit: Interview met Daniëlla Verniest door Paul Verhoestraete, 12 maart 2009

HET LACHEN IS DE INDIAAN VERGAAN.
GABRIEL VANDENBRANDE.
TIJDSCHRIFT UILENSPIEGEL. 1983

'De reeks sluitingen gaat verder. Eind jaren 1980 sluit Alto in Turnhout en in 1993 sluit Jubilé in Luik. Vander Elst in Leuven wordt de centrale productie-eenheid onder de naam Tabacofina-Vander Elst. Het bedrijf wordt een radertje in de economische machine van Rothmans-International, later van British American Tobacco (BAT), dat in 2008 de Leuvense sigarenafdeling verkoopt aan Skandinavisk Tobakskompagni (ST), een Deense holding, met ook fabrieken in Geel en Eersel [NL]. Meteen weten we waar ondertussen nog enkele Cogétama- en Don Pablo-producten worden gemaakt.'

Uit: Toespraak Kamiel Wuyts, Knesselare, 25 april 2009

De 'Romance'-sigaartjes die nu nog onder de naam Cogétama geproduceerd worden en nog steeds te koop zijn, worden door Wintermans gemaakt in Leuven. Ze zijn de laatste restjes van een verhaal dat anderhalve eeuw geleden begon in Gent, iets later Knesselare een economische betekenis en meer sociale welstand bracht, maar vervolgens ook weer ten einde liep onder de druk van weer evoluties en belangen.

DE ROMANCE-SIGAAR.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

VANDAAG

DE TENTOONSTELLING.
FOTO PAUL VERHOESTRAETE.
25 APRIL 2009

ERFGOEDPROJECT COGÉTAMA

In 2009 kent het Knesselaarse erfgoedproject Cogétama verschillende publieksmomenten. Hun getuigenissen worden in dit boekje verwerkt. Foto's en objecten worden verzameld en gedocumenteerd.

Op 25 en 26 april is er een tentoonstelling in het kader van Erfgoeddag, het jaarlijkse cultureel erfgoedevenement dat met het thema van 2009 'Uit vriendschap' één en ander inspireert. Heel wat ex-werknemers worden opgespoord voor een bijeenkomst en bezoek aan de tentoonstelling.

Feiten en fictie worden vermengd in het Verteltheater 'De Fabrieké' dat in november 2009 in première gaat.

26 jaar na de sluiting brengt Cogétama dankzij het erfgoedproject mensen bij elkaar. Een gemeenschap komt opnieuw samen. Niet om te werken, niet om te protesteren tegen de fabriekssluiting, maar om herinneringen en meningen uit te wisselen. Vandaag zijn berusting en verbondenheid de sleutelwoorden.

GROEPSFOTO.
FOTO JAN VERMERSCH.
25 APRIL 2009

SCHEPEN VAN CULTUUR, HERLINDE TRENSEN, SPREEKT DE GENODIGDEN TOE. FOTO PAUL VERHOE STRAETE. 25 APRIL 2009

DE LAATSTE MUUR DIE REST VAN DE SIGARENFABRIEK. FOTO CULTUURDIENST KNESSELARE. 2008

DE TENTOONSTELLING. FOTO PAUL VERHOE STRAETE. 25 APRIL 2009

DEMONSTRATIE SIGAREN MAKEN. FOTO PAUL VERHOE STRAETE. 25 APRIL 2009

HERLINDE TRENSEN, WIM WUYTS EN KAMIEL WUYTS, DE LAATSTE DIRECTEUR. FOTO PAUL VERHOE STRAETE. 25 APRIL 2009

DE TENTOONSTELLING. FOTO PAUL VERHOE STRAETE. 25 APRIL 2009

SIGAREN BANDJES. COLLECTIE HUGO GYSELBRECHT

BIBLIOGRAFIE

UITGEGEVEN BRONNEN

CARMIGGELT S. E.A., LOF DER TABAK, *De Boekerij*, 1958

S.N., DE COGETAMA FABRIEK. S.D.

S.N., DIE COGETAMA ZIGARENFABRIKEN, *Duitse vertaling van voorgaande*

S.N., LE LIVRE D'OR DU TABAC, *Wereldtentoonstelling Luik, 1905*

RYSERHOVE A., ACV KNESSELARE 1919-1969, *s.d.*

RYSERHOVE A., KNESSELARE, *Brugge, 1945*

HEIRNIS VOL VIS. WANDELEN IN DE HEIRNISWIJK, *Stad Gent, 2008*

ARTIKELS

VANNOPPEN H., TABAKSGESCHIEDENIS. TER INLEIDING, *in: Ons Heem, jg 53, 2, 1999*

VAN DE CASTEELE J., OMTRENT DE SIGARENFABRIEK, *in: Uilenspiegel, 1983*

DE SPIEGELAERE G., DE NEVE F., DE BLAERE G., COGETAMA, *in: Uilenspiegel, 1983*

VAN DE ROSTYNE H., DE SIGAREN JANSSENS, *in: Ambacht Maldegem, jg 9, 2003*

JANSENS A., INDUSTRIEEL ERFGOED IV: TABAKSFABRIEK VAN DER CRUYSSEN, NEVELE, *in: Het Land van Nevele, jg XVI, 1985, aflevering 3-4*

WUYTS E., SIGARENFABRIKANTEN, *in: Trends, 8/10/ 1998*

VAN DE CASTEELE J., IK DURFDE WEL VEEL, MAAR 'T WAS SOMS NODIG. INTERVIEW MET MARIA STROBBE, *in: Het Nieuwsblad, 28/11/1992*

LIMBURGSE KNESSELARENAAR MAAKTE GROOTSTE SIGAAR VAN DE WERELD, *in: Brugs Handelsblad, 6/1/1960*

SIGARENFABRIEK TE KNESSELARE IN FEEST, *1964*

STUKJE GESCHIEDENIS VAN SIGARENFABRIEK VERDWEEN, *in: Het Volk, 1978*

COGETAMA DREIGT MET SLUITING, *in: Het Volk, 1/10/1982*

SIGARENFABRIEK MET SLUITING BEDREIGD, *in: Het Laatste Nieuws, 1/10/1982*

COGETAMA HOUDT DE ADEM IN, *in: Het Nieuwsblad, 4/10/1982*

BOM IN KNESSELARE. COGETAMA MOET DICHT, *in: De Standaard, 1/10/1982*

BEZETTING ALS *in: Het Nieuwsblad, 5/10/1982*

VERZET TEGEN GEPLANDE SLUITING, *in: Volksmacht, 8/10/1982*

DE NIEUWE WEG INGESLAGEN IN DE STRIJD TEGEN DE SLUITING VAN SIGARENFABRIEK COGETAMA TE KNESSELARE, *in: Volksmacht, 15/10/1982*

COGETAMA. GESPREK MET TABACOFINA, *in: Het Nieuwsblad, 16/10/1982*

KNESSELARE (COGETAMA) BEZET GEBOUW TABACOFINA, *in: Het Nieuwsblad, s.d.*

BEZETTING ALS VERZET TEGEN GEPLANDE SLUITING, *in: Het Nieuwsblad, 710/1982*

SIGARENFABRIEK TE KNESSELARE DICHT, *in: De Standaard, 22/1/ 1983*

COGETAMA, *in: Knack, 9/3/1983*

MULTINATIONAL BLIJFT BIJ SLUITING BEDRIJF, *s.n., s.d.*

COGETAMA-WERKNEMERS STRIJDEN VOOR WERKBEHOUD, *in: Volksmacht, 29/10/ 1982*

VANDAAG GAAT COGETAMA DICHT, *in: Het Nieuwsblad, 29/6/1983*

KNESSELARE KOOPT SIGARENFABRIEK, *in: Het Nieuwsblad, 15/4/ 1986*

KNESSELARE KOOPT GEEN SIGARENFABRIEK, *in: Het Nieuwsblad, s.d., 1986*

VERWAARLOOSDE KNESSELARE UNIEKE KANS TOT AANKOOP?, *in: Het Nieuwsblad, 4/12/1986*

COGETAMA WELDRA EIGENDOM VAN DE GEMEENTE KNESSELARE, *in: Het Volk, 14/12/1990*

KNESSELARE KOOPT SIGARENFABRIEK, *in: Het Nieuwsblad, 18/7/1991*

HEMELRIJKPROJECT KAN STARTEN, *in: Het Volk, 18/7/1991*

COGETAMA HOUDT DE ADEM IN, *in: Het Nieuwsblad, 4/10/1982*

ONUITGEGEVEN BRONNEN

WUYTS E., TOESPRAAK OP BIJeenkomst ex-PERSONEELsLEDEN IN KNESSELARE, *25/4/2009*

VAN DE CASTEELE J., INTERVIEW MET HILAIRE VAN DE CASTEELE, *6/2/1978, collectie VDC*

HENS M., DE TABAKsNIJVERHEID IN BELGIË, UNIVERSITEIT GENT (LICENTIAATSVERHANDELING), *1964*

VERHOESTRAETE P., *documentatiemap*

BRIEF VAN VANDE WALLE FRÈRES AAN HERMAN VAN DE CASTEELE, *5/1/1905, collectie VDC*

ETABLISSEMENTS COGÉTAMA-NÉRON. BERICHT NAAMGEVING, *3/12/1908, , collectie VDC*

BERICHT M.VANDE WALLE BENOEMING HILAIRE VAN DE CASTEELE, *1925, collectie VDC*

VERSLAG VIERING GEDECOREERDEN 1947, *25/10/1947, collectie VDC*

PAMFLETTEN NAAR AANLEIDING VAN DE SLUITING VAN COGÉTAMA, *collectie VDC*

VERSCHRAEGEN R., OVERZICHT TABAK IN OOST-VLAANDEREN, *8/2/2009*

INTERNET

WWW.GEZONDESCHOOL.BE - WWW.NL.VIVAT.BE - WWW.KERFTABAK.NL - WWW.TOBACCO.ORG

MONDELINGE BRONNEN

VERSCHAEGE R., CONSERVATOR MUSEUM BAT BELGIUM, *Molenbeek*

WUYTS E., LAATSTE DIRECTEUR COGÉTAMA

LOSSI S., KLEINDOCHTER MAURITS VANDE WALLE, *New Orleans, USA*

BAILLIEUL B. EN DESMET G., DIENST MONUMENTENZORG EN ARCHITECTUUR, *Stad Gent*

INTERVIEWS MET MARTHA DE MUYNCK, ANTOINE TIMMERMAN, MADELEINE BOUCHE, RITA FOCQUAERT, MARLEEN HALLAERT, ELIANE CARRETTE,

DANIELLA VERNIEST, ROGER DAUWENS, SIMONNE STEVERLYNCK, KAMIEL WUYTS *door Paul Verhoestraete, 28/2/2009-7/4/2009*

BEELDVERANTWOORDING

COVERBEELD FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 4 SIGARENFABRIEK VANDE WALLE FRERES KNESSELARE. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 6 AFFICHE COGETAMA. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 8 NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK. FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

P. 9 COGETAMA-MARS. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 10 COGETAMA-BEELD. NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK. FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

P. 12 AFDELING SIGARENKISTEN. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 13 SIGARENMAAKSTERS BRENGEN OMBLAD AAN. COLLECTIE VDC. 1943 - BINNENZICHT VAN DE SIGARENFABRIEK. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 14 SIGARENVORMPERS. NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK. FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

P. 15 HET LAATSTE TABAKSWINKELTJE IN KNESSELARE. FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

P. 16 DE DRIE FABRIEKEN VANDE WALLE. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 18 DON LEO. COLLECTIE VDC

P. 19 DE OUDSTE BEWAARDE FOTO VAN DE KNESSELAAARSE SIGARENMAKERS. COLLECTIE VDC. 1887

P. 20 LEONARD VANDE WALLE, HILAIRE VANDE WALLE EN MAURICE VANDE WALLE. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 21 DE NIEUWE FABRIEK IN DE KNESSELAAARSE KERKSTRAAT. COLLECTIE VDC. 1902 - HET MERK NERON. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 22 SIGARENFABRIEK VANDE WALLE FRERES KNESSELARE. FOTO LE LIVRE D'OR DU TABAC. 1905

P. 24 SIGARENMAAKSTER AAN HET WERK. COLLECTIE VDC. EIND JAREN 1940

P. 26 MARIA STROBBE. FOTO MAURICE HOOFT. JAREN 1920

P. 28 MARTHA DE MUYNCK. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 29 SIGARENMAAKSTERS. VERZAMELING RITA LAMEIRE. EIND JAREN 1940

P. 30 ETIKET SIGARENKISTJE. COLLECTIE VDC. JAREN 1970

P. 31 RECLAME VANDER ELST. NATIONAAL TABAKSMUSEUM WERVIK. FOTO ERFGOEDCEL MEETJESLAND. 2009

P. 33 DIRECTEUR HERMAN VAN DE CASTEELE. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. JAREN 1930 - DE FABRIEK VIERT HAAR 50-JARIG BESTAAN. FOTO MAURICE HOOFT. 1937 - DE FABRIEK, DAT WAS VEEL VOLK BIJJEEN. COLLECTIE VDC. DE JAREN 1930

P. 34 TIJDENS DE OORLOGSJAREN. COLLECTIE VDC. 1943

P. 35 GROTE ZAAL MET SIGARENMAAKSTERS. COLLECTIE VDC. 1943

P. 36 MEVROUW EN MENEER VANDERHAEGHEN. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1952 - AFSCHEDSFEESTJE VOOR MEESTERGAST EMIEL DE SPIEGELAERE. FOTO MAURICE HOOFT. EIND JAREN 1940

P. 37 ELIANE CARRETTE. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009 - RITA FOCQUAERT. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 38 MADELEINDE BOUCHE. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009 - RECHTS TUINIER ALOIS VAN LOOCKE EN LINKS EEN TELG VAN DE FAMILIE VANDE WALLE. COLLECTIE VDC. JAREN 1920 - ZICHT OP DE SIGARENFABRIEK. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. JAREN 1940

P. 39 STUDIOFOTO VAN DE FAMILIE VANDERHAEGHEN EN MARTHA VAN DE CASTEELE. COLLECTIE VDC. JAREN 1930

P. 40 GEDECOREERDE WERKNEMERS COGETAMA. FOTO ALFONS HOOFT. 1964 - VIERING 1952. FOTO STUDIO HOOFT. 1952

P. 41 DE INDIAAN HEEFT VERSCHILLENDE VERSIES GEKEND. COLLECTIE VDC - RECLAMEFOLDER MAREC CIGARS. COLLECTIE VDC. JAREN 1970

P. 42 DANIELLA VERNIEST. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009 - LUCHTOPNAME VAN DE SIGARENFABRIEK. COLLECTIE VDC. JAREN 1960

P. 43 JOZEF SIMONS. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1960

P. 44 ESTHER DE BUCK. COLLECTIE VDC. JAREN 1970

P. 45 ANTOINE TIMMERMAN. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 46 ONDERHOUDSTECHNICI. COLLECTIE VDC. BEGIN JAREN 1980 - MARLEEN HALLAERT. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009 - SIMONNE STEVERLYNCK EN HAAR MAN ROGER DAUWELS. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 47 HILAIRE VAN DE CASTEELE EN EEN PAAR HANDELSREIZIGERS. FOTO EDGARD VAN DE CASTEELE. 1978 - HILAIRE GAAT MET PENsIOEN. FOTO ALFONS HOOFT. 1978

P. 48 EEN VAN DE LAATSTE GROTE FEESTEN. FOTO ALFONS HOOFT. EIND JAREN 1970

P. 49 ECHTGENOTEN ANTOINE TIMMERMAN EN ANTOINETTE VANDENHENDE. COLLECTIE VDC. 1983 - DE MACHINES MOETEN WEG. COLLECTIE VDC. 1983

P. 50 EEN UNIEKE REEKs PORTRETten. COLLECTIE VDC. 1982

P. 51 ACTIE IN GENT. FOTO'S MICHEL HENDRYCCK. 1982 - DE MOBILISATIE WAS COMPLEET. FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN. 1982

P. 52 COGETAMA IS DE SIGAAR. FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN. 1982

P. 54 LAATSTE WERKDAG. COLLECTIE VDC. 1983 - BEDRIJFSBEZETTING. FOTO LIEVE COLRUYT. 1982

P. 55 DE GROTE LEEGTE. COLLECTIE VDC. 1991 - DE BUREAUs WACHTEN OP EEN NIEUWE BESTEMMING. FOTO MICHEL HENDRYCCK. 1988 - FABRIEK TE KOOP. FOTO ARMAND VERSCHRAEGEN. 1990

P. 56 KAMIEL WUYTS. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 57 HET LACHEN IS DE INDIAAN VERGAAN. GABRIEL VANDENBRANDE. TIJDsCHRIFT UILENSPIEGEL. 1983 - DE ROMANCE-SIGAAR. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 2009

P. 58 DE TENTOONSTELLING. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009

P. 59 GROEPSFOTO. FOTO JAN VERMERSCH. 25 APRIL 2009

P. 60 SCHEPEN VAN CULTUUR, HERLINDE TRENSON, SPREEKT DE GENODIGDEN TOE. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009 - DE LAATSTE MUUR DIE REST VAN DE SIGARENFABRIEK. FOTO CULTUURDIENST KNESSELARE. 2008 - DE TENTOONSTELLING. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009 DEMONSTRATIE SIGAREN MAKEN. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009 - HERLINDE TRENSON, WIM WUYTS EN KAMIEL WUYTS, DE LAATSTE DIRECTEUR. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009 - DE TENTOONSTELLING. FOTO PAUL VERHOESTRAETE. 25 APRIL 2009

P. 61 SIGARENBANDJES. COLLECTIE HUGO GYSELBRECHT

COLOFON

ERFGOED LEEFT MEETJESLAND WERKT

De reeks Erfgoed Leeft is een initiatief van Erfgoedcel Meetjesland.

Deze publicatie komt tot stand in het kader van het erfgoedproject Cogétama van de gemeente Knesselare.

UITGAVE

COMEET/Erfgoedcel Meetjesland

Van Hoorebekeplein 1 bus 4, 9900 Eeklo

erfgoedcel@comeet.be

www.erfgoedcelmeetjesland.be

T en F 09 373 75 96

v.u. Frank Sierens

TEKST Jan Van de Castele

EINDREDACTIE Marc Van Hulle

BEELDREDACTIE en INTERVIEWS Paul Verhoestraete

COVER Paul Verhoestraete

COORDINATIE Hanne Couckuyt, Sylvia Matthys, Fangio Decousemaecker

BEELD Lieve Colruyt, Erfgoedcel Meetjesland, Michiel Hendryckx, Alfons Hooft, Maurice Hooft, Rita Lameire, Edgard Van de Castele, Collectie Familie Van de Castele (collectie VDC), Gabriël Van Den Brande, Paul Verhoestraete, Jan Vermersch, Armand Verschraegen

VORMGEVING Quatre Mains (Maldegem)

DRUK Sint-Joris (Oostakker)

WETTELIJK DEPOT 2009/11.065/3

WERKTEN MEE AAN HET PROJECT Madeleine Bouché, Eliane Carrette, Roger Dauwens, Jean-Pierre David (Voorzitter Cultuurraad Knesselare), Christiane De Clerck, Cees De Koe, Martha De Muynck, Piet De Neve, Luc De Roo (cultuurbeleidscoördinator Knesselare), Rita Focquaert, Hugo Gyselbrecht, Marleen Hallaert, Rita Lameire, Gerard Roeygens, Jenny Roets, Willy Stevens, Martine Schelstraete, Simonne Steverlynck, Antoine Timmerman, Herlinde Trensou (Schepen van Cultuur Knesselare), Paul Verhoestraete, Suzanne Vermeire, Daniëlla Verniest, Gilbert Willemarck, Kamiel Wuyts, Fangio Decousemaecker (Cultuurdienst Knesselare), Gemeentebestuur Knesselare

MET DANK AAN Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, Bea Bailleul en Ginette Desmet (Dienst Monumentenzorg en Architectuur, stad Gent), Heemkundige Kring Het Land van Nevele, Nationaal Tabaksmuseum (Wervik), Robert Verschraege (Museum BAT Belgium), de getuigen en alle deelnemers aan en vrijwilligers van de bijeenkomst en tentoonstelling van 25 en 26 april 2009

De Erfgoedcel Meetjesland is actief dankzij het erfgoedconvenant tussen de Vlaamse Gemeenschap en COMEET (Cultuuroverleg Meetjesland)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur

